

Мирослав Чиенковски, д.ф.н. д.ик.н.

Колеж „Мария Склодовска-Кюри

e-mail: mirosław.cienkowski@uwmsc.pl

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

Заглавие на труда

ИКОНОМИЧЕСКО-ОРГАНИЗАЦИОННИТЕ УСЛОВИЯ НА ФУНКЦИОНИРАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ПОЛСКИТЕ ЗДРАВНО ВЪЗСТАНОВИТЕЛНИ КУРОРТИ

**Economics and administrative possibilities of function and development
of the Polish health resort**

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ТРУДА (АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА НА ТРУДА)

1.1. Въведение в темата

Здравно възстановителният туризъм е един от най-лесно разпознаваемите полски маркови продукти, познат както на вътрешния, така и на външния пазар. На територията на Полша функционират 45 населени места със статут на здравно възстановителни курорти. Някои от тях притежават богати курортни традиции, но част от тях действат от скоро. Няколко населени места притежават сега статут на охранявана курортна територия и може би в бъдеще ще се превърнат в здравно възстановителни курорти. Допълнително от 2011 година курортното лечение може да се провежда в подземните тунели на мините без да е необходимо да се разширяват правилата на територията на цялото населено място.

Все по-динамичното развитие на здравния туризъм, променящата се структура на лекуваните, както и нуждите и изискванията на туристите, а също така и конкуренцията от страна на съвремените обекти са допринесли за увеличаване на значението на маркетинговата дейност на доста здравно възстановителни заведения.

Често те създават интересни оферти адресирани до конкретни сегменти, а маркетинговата подкрепа на предлаганите услуги е на все по-високо ниво.

Здравно възстановителното заведение трябва да ofereira широка гама от услуги предназначени за различни потребители, предразположени не само към лечение.

Използването на съществуващият потенциал в голяма степен зависи от откритостта на здравно възстановителните заведения към иновации, както и от тяхната способност да създават и промотират нови иновативни продукти и процеси.

Здравно възстановителните курорти трябва да бъдат многофункционални селища. Изграждането на такъв модел не е лесно, защото е трудно да се погодят интересите на местното население със задачите на курортите, които водят до икономически ограничения за общините.

Съгласно закона за курортите и здравно възстановителното лечение селище, което притежава необходимите натурални условия за провеждане на лечение – се нарича здравно възстановителен курорт. Към тях причисляваме лечебните свойства на климата, природните забележителности и естетическия ландшафт, натуралните залежи на минерална вода, газове и кал (лечебен торф), лечебното влияние на морето и други биофизични фактори на околната среда оказващи позитивно влияние на човешкия организъм.

Единствено от европейските държави, Германия е въвела пълна класификация на здравно възстановителните курорти, както и норми и лечебни стандарти. В Германия, здравно възстановителното селище се нарича курорт. Използването на тази дефиниция е юридически установено и е възможно само тогава, когато селището изпълнява определени условия. За основа служат дефинициите на закона за курортите от 21 юни 1983г. и Съюза на Немските Здравно Възстановителни селища и Немския Туристически Съюз. Те дефинират курортите като територия (селище или част от селище) притежаваща натурални лечебни свойства с изкопаем, морски, климатичен произход, оборудвани с необходимата инфраструктура за лечение, облекчаване и превенция на болести. **Ето от къде в полската терминология се е появило понятието курорт, което се е превърнало в синоним на полския аналог, какъвто е здравно възстановителното селище.**

1.2. Актуалност на темата на изледванията

Актуалните мега тенденции на световния туризъм, прогнозирани да 2020 година „сочат, че туристите в 90% от своята активност ще се насочват към контакт с природата, търсейки при това територии, които до този момент не са масово използвани. Ще настъпи повишен натиск над териториите определено ценни природно (природни резервати и паркове). За да не настъпи стихийно туристическо стопанисване и пакетно предлагане на туристическите услуги, трябва да се обърне особено внимание на подчинението на последващия развой на туристическите услуги на целите за съхраняване на околната среда, свързани с програмата за равномерно развитие и повсеместна екологична образованост. Една от частичните задачи казва: “поправяне на условията за развитие на туризъм уважаващ изискванията за охрана на околната среда и културното наследство”.¹

Модата оформя тенденциите и посоките за правене на туризъм. Актуалната мода, среда притежаваща висока екологична осведоменост това е екотуризъм, селски и природен туризъм, туризъм излизащ срещу тенденциите. Тази мода лансира екологични видове държание, инвестиции, тил, видове събития и т.н., които представляват гаранция за почивка, възстановяване и туризъм в природно стойностна среда.

Смята се, че здравият туризъм, включително здравно възстановителния туризъм, ще бъде един от най-бързо развиващите се области на туризма. Без съмнение това се свързва със стареенето на европейските общества, общото увеличаване на осведомеността и желанието за грижа над собственото здраве, както при младите хора, така и при възрастните. Възрастните хора, които използват предимствата на здравно възстановителния туризъм, се характеризират с все по-високо ниво на образованост, по-висока концентрация към качеството на предлаганите услуги и по-високо ниво на заможност. От друга страна младите хора, в по-голямата си част ангажирани и неможещи да отделят много време за грижа за своето здраве са измислили някои промени в подхода към здравно възстановителното лечение. В цяла Европа се наблюдава тенденция за отдалечаване от типичното здравно възстановително лечение в полза на терапии от типа wellness или spa. При липса на възможност за прекарване на 2-3 седмици в санаториум, точно престои тип wellness са се сдобили със запалени привърженици. Самите лечебни престои сега търпят съкращаване, което от гледна точка на лекарите не влияе благоприятно на резултата от лечението. Преобладават пътувания за събота и неделя и за няколко дни, които за кратко време позволяват да си регенерираме силите и да се приготвим за следващите ежедневни предизвикателства. По-младите пациенти предпочитат по-интензивния престой в **здравно възстановителните центрове разположени в близост до тяхното местоживеене**. За да бъде в

¹

В. В. Гаворецки, Туризмът, Полско икономическо Издателство, Варшава 2003, стр. 182-194.

състояние да привлече такъв клиент, здравно възстановителния център трябва да задоволи напълно неговите нужди за познание, развлечение и почивка - освен осигурените условия за поправяне на здравето и регенериране на силите.

Трябва да се отбележи, че здравно възстановителният туризъм представлява един от приоритетите на полските маркови продукти. Полша заема високо място в Европа от гледна точка на броя на здравно възстановителните центрове, което я поставя на добра стартова позиция, ако става въпрос за възможността за конкуриране за задграничния клиент. В тази конкуренция важно значение има разграничаването на отделните здравно възстановителни центрове, което създава благоприятни условия за задоволяване на нуждите на разнородни групи от клиенти. Здравно възстановителните центрове в Полша в по-голямата си част се намират в най-атраktivните туристически и почивни региони, богати на краеведски атракции в селищата, напр.: музеи, паркове, религиозни и архитектурни паметници, изобилстващи от постоянни артистични събития, особено музикални, както и от международно ниво.

Голямата атракция на повечето здравно възстановителни центрове е също така специфичната оздравителна и лечебна инфраструктура, несрещана в други почивни селища. В здравно възстановителните центрове се намират чешми за минерална вода, природолечебни заведения, оздравителни поликлиники, термални басейни за къпане, солни кули за инхалации, а също така красиви оздравителни паркове и специални терени за разходка, широко използвани от пациентите, така и от туристите. Някои селища имат изградена спортно оздравителна инфраструктура, което ги превръща в популярни центрове за зимни и водни спортове и бази за квалифициран планински туризъм. Съвремените тенденции в здравно възстановителната икономика изискват **излизане извън предлаганите услуги свързани само със здравно възстановителното лекуване и профилактика. Настъпва видимо** разширяване на дейността свързана с офертата за туристическа почивка базирана на природни и културни ценности, с отваряне към бизнес и специализиран туризъм. Това позволява да се получи по-голяма конкурентност на европейския пазар и увеличава притока на туристи.

За увеличената атраktivност на полските здравно възстановителни курорти говори също и значително **разстящата комуникационна достъпност на Полша** във връзка с разширението на мрежата от евтини самолетни линии и изграждането на пътища, в това число и магистрала. Това от своя страна има директна връзка с увеличаването на задграничните пациенти, по-специално поляците живеещи зад граница и пациентите от Германия. Ключово значение за бъдещото и равномерното развитие на полските здравно възстановителни курорти, без да се взема в предвид в каква юридическа форма ще съществуват, е определяне на търсенето и обхвата на приспособяване на съществуващото предлагане към намаляващите нужди, като се вземе предвид материалното състояние на обществото и осъзнаването на

здравословното поведение. Очевидно е, че няма добра система, която ще позволи да се оцени правилно този вид търсене. Трябва, обаче, да се вземат предвид такива фактори като материалното състояние на обществото, навици за лечение и почивка, достъпност на лечебните и туристическите услуги, както и на определената "мода" да задоволи тези нужди. При тази оценка, решително трябва да се заложи на по-силната страна на здравно възстановителните курорти, балнеологичната или туристическата.

В правителственият документ на Министерството на Спорта и Туризма т. "Посоки за развитие на туризма до 2015г." - Оперативна цел 5 „Развитие на водещите типове туризъм“ в действие 1 е приета подкрепа на развитието на здравно възстановителния туризъм, медицинския, рехабилитационния и типа wellness. В мнението на М. Борушчак, при разсъжденията за обновяването на силите и здравето на населението се акцентира сега на природното обкръжение, като полезен фактор и със специално значение за лечението и възстановяването на човешките духовни, психични и физични сили. Функцията на природата е определена между другото, като:

- пейзажна и естетическа (цялостно пространствено оформление на човешкия живот),
- климатична (фактор създаващ собствен, специфичен микроклимат),
- биологична (благоприятна за съществуването на живите организми),
- лечебно-оздравителна (фактор освобождаващ психическото напрежение).

За да се използват напълно в полските селища и здравно възстановителните заведения елементите на природното обкръжение трябва да се приложи съвременна система за маркетингово управление и така важната система за качество. Това се свежда до:

- управление чрез определяне на целите, напр. защита на природните богатства, определяне на посоките и спецификата на търсене в здравно възстановителните заведения в отделните санаториуми, здравно възстановителните селища и приспособяване към действащите в ЕС изисквания за качество,
- предоставяне на указания на управителите на здравно възстановителните заведения относно оптимизиране на развитието на курортите и защита на лечебните блага,
- представяне на всички средства, инструменти, които ще произтекат от прилагането на маркетингови концепции,
- разпространяване сред здравно възстановителните заведения и общини на информация на тема възможностите, правилата и начините за използване на структурните фондове ,

- съобразяване на спецификата в развитието на туризма в курортните общини чрез поместване на определени записи в проекта за Национален План за Развитие,
- приготвяне на конкурентни туристически продукти (съвместно с Полската Туристическа Организация),
- обезпечаване в държавният бюджет на финансови средства за промоция на полските здравно възстановителни курорти и оздравителен туризъм.

1.3. Изследователска цел на труда, ограничения на изследванията, предмет и субект на изследванията

Главната цел на труда е да намери отговор на въпроса, какви икономически и организационни решения биха ефективно стимулирали функционирането и развитието на полските здравно възстановителни курорти, в условията на силна конкуренция на европейския пазар на туристически и оздравителни услуги.

Допълнителната цел на труда е определяне на факторите стимулиращи конкуренцията и качеството на туристическите и оздравителните услуги предлагани на клиентите на полските здравно възстановителни курорти.

Анализът и оценката на гореспоменатите имащи приложение инструменти, беше ограничена до проверка на проблемите и предложение за действия, които бяха поделени на две основни групи: предложения стремящи се към поправяне на икономическите условия на полските здравно възстановителни курорти и търсене на нови организационни решения подобряващи функционирането, а преди всичко развитието на тези курорти в Полша.

Предмет и субект на изследването

Предметът на изследванията са икономическите и организационните решения подобряващи функционирането на полските здравно възстановителни курорти, оперативно-организационните способности в областта на стратегическото планиране и управление на курортите.

Субектът на изследванията е оценка на възможностите за приспособяване към динамичните пазарни промени случващи се в полето на функциониране на полските здравно възстановителни курорти.

1.4. Хипотези и изследователски въпроси

Така формулираната цел на труда изисква извършването на анализ на закона за здравно възстановителните курорти и общини, правните разпоредби относно опазването на околната среда, стратегиите за развитие на отделните области и стратегическите документи описващи посоките за развитие на туризма в Полша.

Трудът показва, че здравно възстановителния курорт като териториална част от общината определя нейния статут, на нейна водеща здравно възстановителна функция, която обаче е подчинена на повечето важни задачи. Това са напр. благоустройствените планове, плановете за развитие, опазването на околната среда, строителството, икономическата дейност на цялата община, а не само на тази част на която се намира курорта.

Полската здравно възстановителна промишленост това са санаториумите, възстановителните болници, почивните домове и пансиони, използващи за терапевтични цели лечебни води, газове, кал, лечебен климат и неповторим пейзаж. Намесата на човека в тези блага трябва да бъде по изключение, подлежаща на много ограничения.

Здравно възстановителните общини подлежат на сериозни ограничения в своето развитие, а закона позволява да се води стопанска дейност, гарантирана на всички икономически субекти, която не засяга тези общини.

Трудът посочва, че на територията на здравно възстановителния курорт са въведени определени ограничения или са наложени задължения за общините и икономическите субекти основаващи се на:

- ограничение или цялостна забрана за водене на определена стопанска дейност,
- нужда от съгласуване на локализацията на строителните обекти в курорта (съгласуване на решението за условията на строителство с Министъра на Здравеопазването, а при липса на актуален кадастрален план на общината и с Агенцията за Минно дело),
- забрана за реализиране на определени инвестиции,
- извършване на скъпи разработки свързани с изискванията на геологичните и минни разпоредби, охрана на зелените зони, охрана на околната среда,
- с въвеждането на 100% по-високи такси за изсичане на дървета и храсти в курорта, което обикновено прави инвестицията в ски писти и влекове нерентабилна.

В рамките на анализа беше направена проба за проверка на настоящата изследователска хипотеза: **съществуват ефективни икономически инструменти и правни норми стимулиращи функционирането и развитието на полските здравно възстановителни курорти, в условията на силна конкуренция на европейския пазар на туристически и оздравителни услуги.**

Приема се, че проверката на възприетата изследователска хипотеза, представляваща догатка или предположение, което е било временно представено, определя необходимостта от получаване на отговори на следните изследователски въпроси:

- a) по какъв начин в здравно възстановителните курорти да се реализират разнородни инвестиционни проекти в областта на екологичната инфраструктура, комуналната, оздравително възстановителната и спортната, представляващи основа за изграждане на конкурентни пазарни позиции и предразполагащи инвеститорите да влягат в общините средства в областта на туризма и лечебното възстановяване?
- b) как да се стабилизират законно разходите за лечебно възстановяване на ниво напр. 2% от бюджета на НЗОК, за да се спре декапитализацията на здравно възстановителните активи?
- c) по какъв начин стопанските субекти, които водят дейност в областта на лечебното възстановяване да бъдат облагани с данъци, особено с ДДС?
- d) по какъв начин когато се изработва националната комуникационна система, в проектите на пътната мрежа, железопътната и авиационната да се съобрази и начина за достигане до здравно възстановителните селища. Актуалната система не отразява съществуването на тези курорти на държавната комуникационна карта?
- e) по какъв начин възстановителното лечение да се вмести в системата за опазване на здравето, както и в системата за промоция на туризма (марков туристически продукт)?
- f) как в държавната данъчна система да се съобрази факта, че стопанските субекти, които извършват дейност в планинските здравно възстановителни селища понасят по-високи функционални разходи (напр. отопление) и инфраструктурни разходи (пътища, мостове, снегочистване и др.)?
- g) как да се оформи регулирането на правилата за водене на стопанска дейност в зоните за опазване на здравно възстановителните курорти А, В и С?

- h) Какви фактори оказват влияние на конкуренцията и качеството на туристическите услуги в здравно възстановителните общини?
- i) По какъв начин да се изгражда сътрудничеството на субектите участващи в оформянето на туристическия продукт?

Изборът на тема и формулировка на изследователските въпроси определиха следните обстоятелства:

Първо: Привидно може да изглежда, че функционирането на здравно възстановителните общини не се различава от повечето местни управи в Полша, които не притежават такива курорти на своята територия, а нейната дейност може да се подчини на пазарното правило за търсене и предлагане. Би изглеждало, че точно здравно възстановителните общини са привилигированите субекти, надарени от природата с уникални лечебни суровини, прекрасни пейзажи, чист въздух, високо залесяване на терена и са перла в короната на държавата имайки всячески възможности за развитие. Нищо по-грешно – доколкото с първото твърдение подчертаващо прекрасните качества на здравно възстановителните общини трябва да се съгласим, то с второто убедително трябва да поспорим. За да се разбере по-добре разнообразното устройство и функциониране на здравно възстановителната община е необходимо да се дефинират основни понятия.

Здравно възстановителната община това е община, на чиято територия или на нейна част е предоставен статут на здравно възстановителен курорт по начин определен в закона за възстановителното лечение, здравно възстановителните курорти и територии и здравно възстановителните общини от 28 юли 2005 година. Здравно възстановителен курорт това е площ, на която се провежда възстановително лечение, отделена с цел използване и опазване на намиращите се на нея лечебни природни богатства, на която е признат статут на здравно възстановителен курорт. От горепосочените дефиниции произлиза, че здравно възстановителния курорт е ограничена площ от територията на общината, провеждаща специфична дейност, каквато е възстановителното лечение. С цел опазване на народните богатства, каквито са лечебните суровини, в здравно възстановителната община са определени три охраняеми зони. Охраняемите зони са част от площта на здравно възстановителния курорт, определени в статута на курорта, отделени с цел опазване на лечебните фактори и лечебните природни суровини, качеството на околната среда и съоръженията. По правило тава са биологично действащи площи под формата на защитени гори, паркове и натурална зеленина.

Съгласно действащият закон за здравно възстановителните курорти зона „А“ обхваща площ, на която се намират или са планирани заведения и съоръжения за възстановително лечение, както и други обекти служещи за възстановително лечение или за обслужване на пациенти или туристи, по-специално: пансиони, ресторанти или сладкарници, за която процентното участие на зелени терени възлиза на не по-малко от 75%. Зоната има за задача да опазва ценните лечебни суровини и да осигури оптимални условия на средата за провеждане на лечението. За това в тази зона са задължителни специални забрани за стопанисване между които:

- забрана за строителство на промишлени предприятия, които биха могли да окажат пагубно влияние на лечебните природни суровини и околната среда,
- забрана за строителство на многожилищни и еднофамилни сгради (с изключение на модернизация на вече съществуващи обекти, но без възможност за увеличаване на тяхната кубатура),
- забрана за организиране на полета за бивакуване и къмпингуване, строителство на туристически бунгала или къмпинги,
- забрана за организиране на пазари, с изключение на места за продажба на сувенири, народни изделия, регионални продукти или продукти от подобен характер, във форми и места определени от общината,
- забрана за отглеждане на селскостопански животни,
- забрана за извършване на селскостопанска дейност,
- забрана за организиране на автомобилни състезания,
- забрана за строителство на бензиностанции, газостанции, дистрибуторски пунктове за горива, изкуствени торове, депа за твърд и течен боклук,
- забрана за строителство на паркинги с брой места по-голям от 10% от санаториалните места в обекта,
- забрана за организиране на масови събития, нарушаващи процеса на възстановително лечение и т.н.

Зоните „В“ и „С“ не са предназначени за провеждане на възстановително лечение, а представляват изолиращи зони гарантиращи възможността за провеждане на възстановително лечение в зона „А“. Така че, в зона „В“ могат да се организират масови събития, пазари, паркинги с повече от 10 места (до 50), търговски обекти до 400м² и т.н. Съгласно закона тези зони са предназначени за жилищни обекти, туристически, възстановителни, спортни, комунални и други обекти безвредни за

околната среда. Подялбата на зони за опазване на здравно възстановителните курорти е необходима и оправдана, защото позволява правилното функциониране на тези курорти и опазва природните богатства.

Следва да се посочи, че здравно възстановителния курорт като териториална част от общината определя нейния статут, на нейна водеща здравно възстановителна функция, която обаче е подчинена на повечето важни задачи. Това са напр. благоустройствените планове, плановете за развитие, опазването на околната среда, строителството, икономическата дейност на цялата община, а не само на тази част на която се намира курорта. Полската здравно възстановителна промишленост това са санаториумите, възстановителните болници, почивните домове и пансиони, използващи за терапевтични цели лечебни води, газове, кал, лечебен климат и неповторим пейзаж. Намесата на човека в тези блага трябва да бъде по изключение, подлежаща на много ограничения. Здравно възстановителните общини подлежат на сериозни ограничения в своето развитие, а законовата свобода да се води стопанска дейност, гарантирана на всички икономически субекти, не засяга тези общини. Трябва да се подчертае, че на територията на здравно възстановителния курорт са въведени определени ограничения или са наложени задължения за общините и икономическите субекти основаващи се на:

- ограничение или цялостна забрана за водене на определена стопанска дейност,
- нужда от съгласуване на локализацията на строителните обекти в курорта (съгласуване на решението за условията на строителство с Министъра на Здравеопазването, а при липса на актуален кадастрален план на общината и с Агенцията за Минно дело),
- забрана за реализиране на определени инвестиции,
- извършване на скъпи разработки свързани с изискванията на геологичните и минни разпоредби, охрана на зелените зони, охрана на околната среда,
- с въвеждането на 100% по-високи такси за изсичане на дървета и храсти в курорта, което обикновено прави инвестицията в ски писти и велекове нерентабилна.

Второ: Последницата от тези забрани и задължения е значителното ограничение на свободата на жителите на общината. Съхраняването на лечебните функции изисква реализиране от страна на общината на неизвестни на нейната управа задачи. Ключовият юридически документ, от който произтичат определените правила за функциониране на здравно възстановителните курорти е споменатия по-горе закон от

28 юли 2005 година за възстановителното лечение, здравно възстановителните курорти и територии и здравно възстановителните общини. Законът поставя на общните три задачи, които са:

1. Опазване на природните условия в здравно възстановителния курорт или площ и изпълняване на условията в обхвата на допустимите норми за замърсяване на въздуха и силата на шума .
2. Създаване на условия за функциониране на заведения и съоръжения за възстановително лечение и развитие на комуналната инфраструктура с цел задоволяване на нуждите на хората пребиваващи в общината с цел лечебно възстановяване.
3. Изграждане и подобряване на комуналната и техническа инфраструктура, предназначена за здравно възстановителните курорти и опазвани курортни площи, свързана с доставката на вода, канализацията, изчистване на постоянните отпадъци, както и свързана с доставката на електрическа и газова енергия, масовия транспорт и т.н.

Трето: Функционирането на курортната община е регулирано от много допълнителни правни норми, между които закон за опазване на природата, закон за опазване на околната среда, земеделските и горски площи, закон за геологията и мините, закон за планирането и пространственото стопанисване, а също така и разпоредби на местната власт, като: актове на местните органи на самоуправление, областния управител и статута на оздравително възстановителния курорт. Например курортното селище трябва да се погрижи за осигуряване на условия за развитие на оздравително възстановително лечение най-вече в областта на опазване на околната среда (обезпечаване на зоните за опазване на курорта А,В,С, минните площи). Тази задача произлиза, както от разпоредбите на закона за възстановително лечение, здравно възстановителните курорти, площи и общини от 2005 година, така и от статута на курорта, който се изготвя от общинската власт въз основа на закона. Отварянето на охранителни зони служи за насока при създаването на местни разпоредби във вид на планове за стопанисване на пространството.

Изпълнявайки разпоредбите на закона за курортите общинската власт не може да определи в плановете за пространствено стопанисване в зони „В“ и „С“ терени за строителство на лечебно възстановителни заведения, за да не доведе до нарушаване или дискомфорт на лечението в зоната под специален контрол („А“). Изключителните природни богатства, нерядко лечебните свойства на климата, прекрасните условия на

околната среда са най-вече застрашени от унищожаване и деградация от неправилното стопанисване, техническия и цивилизационен прогрес. Стопанисването на зелените територии (гори, паркове) в община, която няма курортен характер, из основи се различава от това, което има място в курортната община. Там се поставя по-голям натиск на функцията за охрана на горите (опазване на биологичното разнообразие, ретенция, опазване на животните) и тяхното курортно стопанисване, а по-малък за реализиране на стопанската функция. В общините, които нямат курортен характер, горите изпълняват в малка степен охранителна функция, а в по-голяма реализират стопанската си функция.

В обобщение, притежаването на курортен статут се свързва не само с наличието на уникални натурални суровини, неповторими природни пейзажи, чист въздух и други туристически атракции, такива като прекрасна архитектура, чешми, инсталации за солни инхалации, но и с реализирането на дълъг списък със задължения и задачи, които курортната община трябва да изпълни, за да осигури външни условия за пребиваване на пристигащите гости и пациенти. Осигуряването на оптимални условия за лечение на пациентите и туристите е повод, за който курортните общини трябва в своите бюджети да предназначат допълнителни финансови средства за оздравително възстановителна дейност, неизвестни на другите общини. Тази дейност се отнася:

- издръжка на курортните паркове, пътеки, градски градинки, алеите за разходка, районите за почивка,
- издръжка на съоръженията за възстановително лечение (чешми, инсталации за солни инхалации),
- издръжка на курортни оркестри, музикални състави, културни домове, библиотеки и читални за пациентите и т.н.,
- реализация на проектологични инвестиции (почистване на канализацията, сметищата, колекторите, газовото отопление) изпълняващи повишените изисквания относно замърсяването на околната среда (курортни разпоредби), които са най-скъпи и най-много натоварват бюджета,
- издръжка на комуналната инфраструктура (тротоари, пътища, улично осветление, комуникация и др.).

Допълнително в общинската каса постъпват значително по-малко средства отколкото това се случва в касите на другите общини, които нямат статут на курорти, от гледна точка на пример:

- 1) по-ниски експлоатационни и стопански такси за използване на околната среда,
- 2) по-ниски ставки на данък сгради за обекти извършващи оздравително възстановителна дейност (санаториуми, възстановителни болници, заведения за възстановително лечение). Тяхната голяма концентрация на територията на курортната община е причина за това, че тези доходи са основните данъчни доходи на общината.

Четвърто: До 2005 година курортната община е реализирала всички задачи за сметка на задачите на организацията за сомоуправление, финансирайки от своя бюджет издръжката на курортната инфраструктура и други действия свързани с функционирането на курорта. С обнародването на закона за възстановителното лечение, здравно възстановителните курорти и територии и здравно възстановителните общини на 28 юли 2005 година се промени до известна степен ситуацията на здравно възстановителните общини, които могат сега да разчитат на финансиране от страна на държавата като:

- получат компенсация на приходите за своите загуби от по-ниските ставки на данък сгради за обектите, които провеждат лечебна дейност,
- възможност за начисляване на курортна такса с предназначение за реализиране на курортните задачи,
- получаване на дотация от държавния бюджет за реализиране на специфични курортни задачи не съществуващи в други общини „в размер равен на постъпленията за курортна такса събрани в курорта в годината предхождаща базовата година“.

Трябва да се подчертае, че това е значителна подкрепа от страна на държавата, но със сигурност не компенсира всички разходи, каквито общината трябва да понесе, за да изпълни тежките изисквания свързани с функционирането на здравно възстановителния курорт.

Изглежда, че най-доброто решение би било да се предназначат средствата от приватизацията на държавните курортни дружества за инвестиция в курортната, туристическата, възстановително спортната инфраструктура, а средствата получени от инвеститора за повишаване на стандарта на здравно възстановителните обекти. Ако средствата получени от приватизацията бъдат предназначени за развитие на курортната инфраструктура, това би превърнало полските здравно възстановителни курорти в по-конкурентноспособни, а водените инвестиции биха създали нови работни места. Следователно такава политика би трябвало да генерира нови работни места, както по

време на действие на инвестицията, така и след нейното завършване (обслужване). В края на краищата това би дало шанс за изграждане в полските здравно възстановителни курорти на инфраструктура повишаваща здравно възстановителната и туристическа оферта, което има основна значение в търсенето на пациенти и туристи както в държавата, така и извън нейните граници.

Изграждайки курортната, туристическата и спортната инфраструктури, превръщаме здравно възстановителния курорт в много функционален с висок стандарт, способен да конкурира задграничните оферти, можещ и да бъде добър експортен продукт на динамично развиващия се европейски туристически пазар. Средствата от приватизацията, предназначени за развитие на инфраструктурата, би трябвало да бъдат подкрепени от правителствени и помощни средства, а също така и средства от областни договори. Предназначението и начина за използване на тези средства би трябвало да бъде прецизно дефинирано.

1.5. Методически предположения, анализ на критериите, изследователски методи

Обхват на изследванията

Оценката на икономическите и правните решения стимулиращи конкурентоспособността на полските здравно възстановителни курорти беше ограничена до оценка на икономическите инструменти и юридическите разпоредби присъстващи в националните и правителствените документи на ЕС, директивите и законодателството. Оценката на актулните и проектните решения и промените в законодателството, вземат под внимание кратката и дълга часова перспектива.

Критерии за анализ, методология на изследването

Анализът и оценката на възможностите да се хармонизира облагането на доходите на физическите лица в страните от ЕС ще бъдат направени от гледна точка на четири основни критерия. Те представляват:

- 1) оценка на социално-икономическото значение (тежест) на данъка от доходите на физическите лица, от гледна точка на влиянието му на консумацията, движението на работна ръка, предлагането на работа и предприемане на стопанска дейност.
- 2) оценка на влиянието на прякото данъчно облагане на икономическия ръст, пазара на труда и икономическата (макроикономическата) политика на правителството.

- 3) обхват на оригиналността и особеностите на решенията в областта на личното подоходно облагане в страните от ЕС.
- 4) оценка на влиянието на „тихата хармонизация“, която е ефект от конкуренцията на националните данъчни системи и постановлението на Европейския Съд на Справедливостта за уеднаквяване на конструктивните решения за данъчното облагане на доходите на физическите лица.

Като основен изследователски метод е използвана индукцията. Тя се основава на извеждането на общи заключения или определяне на правилности въз основа на анализ на емпирично потвърдени явления и процеси. Това е начин за извеждане на заключения на базата на подробности за общите свойства на явлениято или предмета. Използването на този метод изисква приемането на предположението, че само фактите могат да бъдат в основата на научното заключение. Тези факти са действително настъпили ситуации (социални, правни, или организационни). Към индуктивните методи принадлежат различни видове анализ, експертизи, статистически данни и научни документи, използвани в социални изследвания.

Освен това в труда са използвани два общи метода за изследване, такива като аналитичен и синтетичен метод, характеризиращи се с подробно формулиране на изследване на реалността. Анализът третира реалността като събиране на отделни, подробни признаци и събития. Процедурата съгласно този метод на изследване се основава на разделянето на предмета на изследванията на части и на изследване на всяка от тях по отделно или на откриването на съставките на този предмет. Отрицателната черта на аналитичния метод е прекомерното излагане на подробностите, водещо неведнъж до изгубване от поглед на цялостта на предмета на изследване. Това затруднява пълното и обективно познаване на реалността, която наистина е събиране на независими частични елементи, в същото време, обаче, група от части близко свързани помежду си в ограничена цялост.

Синтетичният метод се основава на сглобяване, подреждане, формулиране на инструменти и форми на семейна политика в цялостен целеви модел за ефективна семейна политика. Този метод третира реалността като събиране на признаци; основава се на свързването на различни понятия (модели, форми, инструменти) в едно, и на отделни части. За това неговата реализация се основава на търсенето на общи признаци на различни явления и събития, а след това на тяхното свързване в едно цяло.

Следователно синтетичният метод изследва и определя цялостта на изследователския предмет.

Използвайки комплексен (хибриден) изследователски подход е приложена така наречената триангулация на източниците на данни, тоест сръвяване на информацията за семейната политика произлизаща от различни периоди, като системи и теоритична триангулация – основаваща се на анализ на получените данни от перспективата на много различни теоретични концепции на икономическата, благоустройствената и туристическата политики.

Изследователски методи:

Като основни инструменти за извършване на широк анализ и оценка на възможностите за хармонизиране на данъчното подоходно облагане на физически лица в страните от ЕС ще послужат следните изследователски методи:

- a) сравнителен анализ на спецификите на функциониране на полските здравно възстановителни курорти, с особен акцент върху икономическата политика, благоустройственото планиране и туристическата политика;
- b) функционален анализ, който беше приложен с цел улавяне на причинно-следствените връзки на изследваните явления и процеси влияещи на функционирането на полските здравно възстановителни курорти;
- c) изследователски метод от динамична гледна точка, важен както за цялостния поглед над икономическата и юридическата специфики на курорта, както и оценка на посоката на реформи и предложени промени в икономическата и юридическата системи, в контекста на факторите за глобализация и конкуренция на пазара на здравно възстановителни услуги;
- d) метод за статистически анализ на изследваните проблеми и зависимости.

2. НОВАТОРСТВО НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА С ОСОБЕН АКЦЕНТ КЪМ ПРОБЛЕМИТЕ НА ЛОКАЛНОТО И РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ И УПРАВЛЕНСКИ НАУКИ

Регионалното развитие е своего рода мислено съкращение, което обхваща в своя диапазон няколко важни процеса влияещи на систематичния социално-икономически растеж на областа. Тези процеси, в зависимост от спецификата на региона са обусловени от определени импулси – детерминанти на развитието. За една от най-важните от тези детерминанти е приет безсъмнение туризма, чието развитие динамично и съществено допринася за развитието на регионите.

Развитието на туризма стимулира много промени, които непрекъснато се случват в туристическите региони. Твърде важен аспект от въздействието на туризма върху регионите с туристическо предлагане е стимулирането на различни видове специфични процеси на локализация. Въпреки това, процесът на регионално развитие в районите на туристическо предлагане не се ограничава само и единствено до трансформациите на ниво локализационни процеси, но обхваща цялото пространство, заедно с изграждащата го социално – икономическа система, което е пряко свързано и зависимо от туристическата дейност. Нивото на тази зависимост е много различно според атрактивността на туристическата площ, изразяваща се между другото в броя и концентрацията на туристически ценности и степента на определено напрежение на туристическата и паратуристическата инфраструктура. Атрактивността на туристическата площ е източник на интензивни туристически пътувания, както в числово изражение, разбирай брой туристи, така и във времево, характеризиращо се основно с групиране на пристигащи през туристическия сезон. Колебанията пряко свързани с увеличаването на туристическите пътувания в дадени периоди се наричат сезонни колебания на туристическото търсене или сезонност в туризма. R.W. Butler дефинира сезонността в туризма, като времево неравновесие, което може да бъде изразено с циклични и определени промени на такива величини, като брой посещаващи, разходи, интензивност на пътното движение (интензивност на движението спрямо другите видове транспорт), работа, а също така и такси събирани за използване на различни туристически атракции.

Сезонността на туристическото търсене може да се определи, като сбор на всички черти характеризиращи това явление, към които най-често можем да причислим:

- годишен цикъл на колебания, в рамките на който се открояват различни подпериоди седмични, месечни, тримесечни, половин годишни,
- систематично повторение всяка година,
- определена редовност.
- Променливостна на туристическото търсене, туристическите пътувания в туристическите региони, е зависима от много фактори като:
  - природен – сезони, климатични условия, цикъл на човешкия живот,
  - институционален – институционализация на свободното време, това ще рече времетраене на работната седмица, брой на работни часове през седмицата, разпределение и времетраене на отпуските, брой на националните и църковни празници, разпределение и времетраене на училищните ваканции.

Въпреки честотата на появяване на причините за сезонността на дължината и интензивността на потока от пътници имат без съмнение голямо влияние:

- определените райони за вътрешни и външни туристически пътувания,
- местните туристически качества,
- туристическото стопанисване.

В туристическите райони постоянно расте необходимостта от обслужване на все повече туристи, което води до изместване на функциите им не обвързани с туризма. Този процес е най-забележим в малките райони, чието функциониране е пряко зависимо от туристопотока, а по-малко забележим в големите райони (напр. в областите), където освен туризма на нивото на развитие влияят много други важни фактори.

В районите с водеща туристическа функция най-общо могат да се отделят две различни нива на функциониране на общественно-икономическата система. Първото ниво обхваща главните елементи на системата необходими за правилно функциониране на социалните и икономическите структури през цялата година, а второто са необходимите и важни елементи за обслужване на туризма в сезона.

Измежду всички елементи съставляващи основната структура на икономическото пространство на общината или областта можем преди всичко да посочим:

Пасивни елементи (стационарни) с естество:

- зонално, обхващащо основно селскостопански, водни и необработваеми площи,
- линейно, обхващащо комуникационната, водно-канализационната, електроенергетическата, газовата, телекомуникационната инфраструктури, които се използват от населението на региона,
- точкова, обхващаща на най-високото си ниво населената единица, на по-ниските нива жилищната и обслужващата инфраструктура, която постоянно се използва от местното население, а също така определени елементи от туристическата инфраструктура не използвани извън туристическия сезон.

2. Активни елементи, такива като:

- постоянното население живеещо на територията, стопански субекти водещи постоянна (целогодишна) дейност в рамките на дадена област или имат на територията и централа, а провеждат дейност някъде другаде,
- местно самоуправление, вземащо важни и основни решения отнасящи се за

рационалното функциониране на района и отговорно за бюджета,

- властта на областно и централно ниво, определяща основните и общи посоки на благоустрояване на районите и решаваща преди всичко за нивото на тяхното дофинансиране.

Второто ниво на функциониране на района съставят определени елементи необходими за осигуряване на правилно обслужване на туристопотока в туристическия сезон.

Това са:

  Пасивни елементи с естество:

- повърхностно, обхващащо главно горските, водните и необработваемите площи използвани от туристите,
- линейно, обхващащо главно комуникационната, водно-канализационната, електроенергетическата, газовата, телекомуникационната инфраструктури, които се използват от всички туристи,
- точкова, обхващаща на най-високото си ниво всички населени единици, а на по-ниските нива легловата база, изхранването съпътстващо туризма целогодишно или сезонно.

2. Активни елементи, такива като:

- населението посещаващо определен район в туристическия сезон,
- стопанските субекти провеждащи в района дейност единствено по време на туристическия сезон, най-често свързана с задоволяване на определени нужди на туристите или обслужване на туристически фирми,
- организаторите на туризма, създаващи определена оферта и продаващи туристически услуги,
- местното самоуправление, от чиято политика до голяма степен зависи значимостта на туризма в района и начина и естеството на промоция на туристическия район,
- местните и регионалните туристически организации имащи огромно влияние върху правилното функциониране и развитие на туризма и информация за регионите и тяхната промоция,
- властта на областно и централно ниво определяща общите, но важни посоки в политиката на туризма и правилата на нейното функциониране.

Протичането на обществено – икономическите процеси в туристическите региони зависи главно от много активни елементи влизащи в състава на системата. През годината се наблюдава продължаваща променливост на появяване и интензивност на отделните елементи. Имайки в предвид сезонността и постоянната променливост на броя и вида елементи изграждащи обществено – икономическата система в туристическите региони, може да се посочи голям свойствен дуализъм, като доминираща черта на тяхното функциониране. Тази черта се изразява чрез диаметрално различни, но важни условия и правила на действие на всички местни системи както през туристическия сезон, така и извън него. През цялата година трябва да се осигури на местното население адекватни и подходящи условия на живот. Става въпрос главно за поддръжка на необходимата и важна инфраструктура, както и предлагане на услуги, с особен акцент върху водно-канализационната мрежа, електрическата, транспортната, комуникационната, грижата за здравето, образованието и възпитанието, администрацията, публичната безопасност и търговията, позволяващи да се задоволят всички нужди на постоянното население живеещо на територията на туристическия регион.

Туристическият сезон предизвиква многократно увеличение на броя на хората пребиваващи в региона, което от своя страна води след себе си до необходимост от подготовка на инфраструктурен и обслужващ тил по такъв начин, че да осигури работещо и бързо обслужване на постоянните жители на региона и хората пребиваващи сезонно. Толкова диаметрално различни условия на функциониране на обществено – икономическите системи през туристическия сезон и извън него изискват от властите на туристическите региони да предприемат подходящи и разумни стъпки. Паралелно всички власти трябва да се грижат за местната социална, икономическа и природна система, като ги подготвят за приемане на определен брой туристи в туристическия район.

Функционирането на туристическото предлагане в региона е поделено на две различни нива – сезонно и извън сезонно, което води до много различни последствия проявяващи се в няколко сфери: пространствена, околна среда, обществена и икономическа. Различните видове възможности, с които разполагат местните власти в процеса на управление на развитието, се формулират като инструменти на въздействие. Те трябва да са в постоянно съгласие със задължителните правни норми и да бъдат приспособени за два различни вида задачи: окриване на възникналите проблеми, посоки на въздействие и начини за

провеждане на определени операции и склоняване на елементите на общественото – икономическата система да постъпват съгласно с приетите посоки на развитие.

При изборът на най-добри инструменти би трябвало преди всичко да се вземе под внимание:

- времето между използването на инструмента и получаването на желания и очакван резултат,
- способността на инструмента за ефикасна реакция на импулсите произлизащи от обкръжението и приспособяване към нови условия на функциониране,
- способността за откриване или елиминиране на негативните ефекти предизвикани от използването на определен инструмент.

Вземайки предвид управлението на местното развитие под натиска на доминиращата туристическа функция, най-важно изглежда използването на инструменти от определени категории: планиращи, финансово – икономически, маркетингови и юридически. Основно и главно значение имат между тях планиращите инструменти, защото с тяхна помощ е възможно определянето на целта на управление. Между възможните за използване планиращи инструменти трябва преди всичко да се вземат под внимание: изследването за обуславяне и посоките за пространствено стопанисване на района, стратегиите за развитие, местният план за пространствено стопанисване, многогодишната инвестиционна програма и решението за условията на строителство и стопанисване на терена. Тяхното използване има за цел определяне на най-добрите посоки за развитие и начините за тяхната реализация. Доминиращата функция е един от базовите развиващи елементи съобразени в изследването, стратегия и местен план, едновременно тя може да се превърне и в самостоятелен предмет на стратегията. В случая стратегията за развитие на туризма би трябвало до голяма степен да се съсредоточи върху продуктите на действие, които в значителна степен задоволяват нуждите на туристите, носят ползи за околната среда, заздравяват местната икономика и общества. Най-важната последица от използването на планиращи инструменти е създаването на основа за оформяне на такъв определен модел на пространствена организация на обществената териториална система, чийто най-важен доминиращ принцип е пространствено – икономическия ред. В такава ситуация, когато функционирането на териториалната обществена система се извършва под голям натиск на доминиращата функция, която в определени случаи е туризма, настъпва частично преоценяване на принципите и основанията определящи местното и регионално развитие.

Приемайки значението на туристическата дейност за функционирането на района за водеща, в процеса на програмиране и планиране на развитието трябва да настъпи подчинение на другите определени действия на доминиращата функция. С помощта на планиращите инструменти трябва да се създадат най-добрите условия за водене на туристическа дейност, както и пряко и косвено свързани с обслужването на туристопотока, което ще доведе до това, че участниците в общественно – икономическия живот от такъв тип ще вземат по-често и по-лесно решения, отколкото решения за водене на дейност от друг тип. Това разбира се не означава отказ от главните и основни цели, където се използват планиращи инструменти, тоест изграждане на пространствено – стопанисващия ред на района, който трябва да осигури неговото правилно функциониране, във връзка с благосъстоянието на всички жители и запазването на екологичното равновесие в природната среда.

Целите и правилата служещи на широко възприетото общо добруване и развитие на туризма в района не могат да са в противоречие, защото това би подценило сполучливостта и правилността на избора на туризма като доминираща функция. За това също така от гледна точка на туристическата дейност важна е реализацията на основните правила като: пространствения ред, грижата за природните ценности, изисквания за опазване на природната среда и културното наследство, защото те осигуряват възможност за създаване на туристически продукт с много високо качество. В случай на възникване на конфликти, главно засягащи начина за използване на достъпната площ и нейното предназначение за определена функция, точно на етапа на програмиране на развитието на района и използването на всички планистични инструменти съществува възможност за тяхното решение.

Допълнителната полза от правилното използване на планистичните инструменти е тази, че в районите, в които е създадена определена концепция за развитие, са обикновено по-интересни за потенциалните инвеститори отколкото райони не притежаващи определена визия за развитие, от което произлиза, че стратегическото планиране на развитието на общината е фактора, който дава предимство на конкурентоспособността на общината. Осигуряването на реализацията на приетата стратегия, както на етапа на създаване, така и на реализация изисква подкрепа от другите инструменти за управление, най-вече на тези от икономико – финансовите групи.

Икономико – финансовите инструменти имат много различен характер и в по-голямата си част остават в правомощията на държавната власт и нейните институции,

на които главната задача е максималното уеднаквяване на използваните икономически инструменти с цел гарантиране на прозрачни и относително постоянни правила на пазарна игра и реализиране в практиката на правилото за равенство на всички субекти действащи в икономиката.

Към основните и най-важните икономически инструменти служещи за формиране на макроикономическите процеси принадлежат лихвените проценти, данъците, регулирането на монополните цени, митническите разпоредби, определянето на амортизационните ставки, осигуровките и данъците върху заплатите, маржовете на комисионните, тарифите, валутните калкулатори и др. В микро скалата обаче икономическите инструменти служат главно за създаване на най-добрите условия за функциониране и развитие на определен стопански сектор, което означава възможно най-добро използване на публичните разходи за неговото развитие.

Използването на икономическите инструменти косвенно насърчава туристическите предприятия към запазване на проефективни поведения, както и за предприемане от тяхна страна на действия, които не са насочени към пряка печалба, а допринасят основно за повишаване на атрактивността на туристическия продукт и повишаване на търсенето на по-късен етап. Въпреки, че икономическите инструменти в по-голямата си част засягат стопанските субекти, от гледна точка на управлението на регионалното и местно развитие по-важно изглежда използването на тези инструменти във връзка с местната власт, а също и от тях. В тази ситуация главната цел на икономическите инструменти използвани от държавата би трябвало да бъде създаването на определени условия за развитие на атрактивен туристически продукт във вече съществуващи и потенциални туристически райони.

Решенията в тази област би трябвало да се отнасят до:

- по-благоприятно преразпределение в страната на бюджетните приходи между централния и регионалните бюджети,
- възможности за задържане от развитите туристически райони на значително по-големи приходи от обслужването на туристопотока,
- по-голяма държавна помощ за по-слабо развитите туристически райони, но притежаващи качества представляващи потенциални атракции и можещи в бъдеще да бъдат сърцевината на туристическия продукт.

Най-важният резултат от използването на икономическите инструменти в процеса на управление на местното развитие би трябвало да бъде създаването на най-

благоприятни условия за незатруднено развитие на инвестициите в туристическия сектор, обхващащи главно развитието на материалната база и нейната модернизация.

На ниво общинско управление съществуват множество различни икономически инструменти имащи огромно значение в процеса на управление на местното развитие, които най-често се делят на инструменти действащи пряко и косвенно. Тяхната цел е повишаване на инвестиционната атрактивност на региона, което в случая на доминация на туристическата функция означава създаване на най-благоприятни условия за инвестиране в туристическа и подпомагаща дейност. Повишаването на инвестиционната атрактивност на региона се свързва главно с повишаване на стойностите му, като място за извършване на дейност със специално внимание към изграждащите го меки и твърди фактори.

Твърдите фактори са главно възприемани с ресурсите на производителните фактори, които са достъпни на определено място, със специално внимание към тяхната големина, структура и качество. Към тях можем да зачислим:

- географското положение на региона и неговите топографски черти,
- позициониране и връзка с външната мрежа на услугите на техническата инфраструктура,
- големина, качество и разнородност на човешкия капитал,
- браншова структура, размер и тип на собственост на съществуващите стопански субекти .

Меките фактори от своя страна представляват конгломерат от всички черти създаващи така наречения инвестиционен климат, свързан с политиката на местната и правителствена власт, политическата стабилност на региона, иновационната вместимост на регионите, специфични за определения регион политически, обществени и културни отношения. До тях се зачисляват между другото:

- качеството на природната и антропогенната среда,
- участието на жителите в обществената дейност,
- усещането за принадлежност на местните общности с града или региона.

Тежестта на предприетите действия с цел повишаване на инвестиционната атрактивност за протуристическите дейности расте, когато инвестициите предизвикват последици не само в материалната сфера чрез развитие, модернизация и възстановяване на определени активи, но също създават подходящи финансово – правни условия на

това развитие за в бъдеще, както и кадрови и интелектуални условия в групата на така наречените нематериални инвестиции.

3. ПРЕДСТАВЯНЕ И ОДОБРЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНИЯТА И АНАЛИЗИТЕ ПРОВЕДЕНИ В РАМКИТЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Туристическият пазар може да бъде анализиран също така чрез отрасловите аспекти (хотелиерски, туристически бюра, туристически транспорт и т.н.), критерии за сегментиране, целите (мотивите) за правене на туризъм. В практиката всяко туристическо предприятие може да извършва подялба на пазара с помощта на избрани от него критерии. За познавателно – практичните нужди всеки вид пазар и неговите черти могат да се опишат, характеризирайки предмета на размяна, действащите на този пазар субекти, признаците на търсенето и предлагането и така наречените условия за излизане на пазара. Познаването на тези признаци на туристическия пазар е необходимо условие за рационалност на решенията на субектите на туристическата икономика. Един от браншовите пазари на туризма е пазара на здравно възстановителния туризъм. Този пазар е отделен от гледна точка на мотива за правене на туризъм, това са туристически пътувания, за които главна или допълваща цел е въздействие на здравето и кондицията и психофизиката на туризма. Пазарът на здравно възстановителния туризъм представлява особен отрасъл свързващ в обхвата на своята дейност елементи от други туристически браншове, главно хотелиерство, но с паралелно ангажиране на медицинския отрасъл и оздравително лечение. Здравно възстановителният туризъм трябва да се възприема, като важна, специфична форма на здравен туризъм. Нейният особен характер произлиза преди всичко от целта и мотива за пътуване до населеното място признато за здравно възстановителен курорт, както и от нуждата за ползване на услугите предлагани от оздравителните предприятия. Към главните мотиви за практикуване на здравно възстановителен туризъм зачисляваме преди всичко: възстановяване на силите, въздействие върху състоянието на здравето и самочувствието, активния характер на почивката. Споменатите цели могат да бъдат постигнати не само в здравно възстановителния туризъм, но и на пример в активния туризъм.

Трябва да помним, че от страна на търсенето здравно възстановителният турист има и други нужди, задоволени от останалите елементи на структурата за туристическо предлагане. Здравно възстановителният туризъм се определя като пътувания свързани с лечение в санаториум, здравно възстановително лечение и рехабилитация, свързани с

процедури за природолечение, предлагани въз основа на консултация с курортния лекар. Трябва да подчертаем, че основата на здравно възстановителният туризъм е оздравителното лечение, което е не само признато от обществото като дял от медицината, но представлява важна съставка в туристическата икономика. Възстановителното лечение в природолечебните заведения представлява процедури, при които пациентите се подлагат на манипулации използващи природни материали (здравно възстановителни стойности), към които можем да причислим: лечебни води, лековита кал и газ. Главната съставка на възстановителното лечение е пребиваване на територията на селище, с местен лечебен климат. Ролята на здравно възстановителните курорти не е само лечение на болни, но те също така предлагат определяне на възстановителния туризъм, като цялост на връзките, действията и явленията, които произлизат от престоята на хора с цел възстановително лечение, както и пътуване до курортите и завръщане в местата за живеене. Тази дефиниция е основа за определяне на същността на пазара на възстановителен туризъм, а след това за посочване на неговите елементи на обектна и предметна структура. Пазарът на възстановителен туризъм, в предметен обхват, това е процес, в който получателите на услуги (туристите) и предлагащите услуги (създателите на туристически и здравни услуги и дестинациите на здравно възстановителен туризъм – курортите) определят предмета на пазарна размяна, каквито са услугите в курорта, както и по какви цени и при какви условия искат да ги продадат и купят. Така разбирианият пазар на възстановителен туризъм, който е елемент на туристическия пазар, изпълнява две основни функции: лечебно-реабилитационна и профилактична, както и почивна. Чрез споменатите функции настъпва проникване на офертата на пазара на възстановителния туризъм (туристически и медицински) с офертите насочени към търсене задоволено от останалите браншове на туристическите пазари на пр. за туристически отпих, познавателен, квалифициран. Възстановителният туризъм възниква чрез свързване на лечебните и профилактични функции с туристическата функция. Обръщайки внимание на пространственият аспект на възстановителния туризъм, трябва да подчертаем, че той се извършва на територия дефинирана като здравно възстановител курорт.

Действащият Закон от 28 юли 2005 година за възстановителното лечение, здравновъзстановителните курорти и опазване на курортните площи и курортните общини дефинира здравно възстановителния курорт като площ, на която ще бъде предоставен статут на здравно възстановител курорт и на чийто терен се провежда възстановително лечение, и който е отделен с цел използване и опазване на лечебните

природни суровини намиращи се на неговата територия. Основните субекти функциониращи на пазара на възстановителния туризъм са: а) в сферата на търсенето: туристите в здравно възстановителния курорт (пациентите), другите туристи (които не са пациенти) пребиваващи в курорта, ползващи неговата офертата, като допълнителни услуги, б) в сферата на предлагането: оздравителни предприятия (заведения за възстановително лечение, като на пр. санаториуми, заведения за природолечение, обекти spa & wellness), останалите туристически предприятия, офертиращи своите услуги както на пациентите, така и на останалите туристи, предприятия офертиращи на туристите, в това число и на пациентите, паратуристични услуги, чиято главна функция е да задоволи нуждите на постоянните жители на курорта, в) в сферата на туристическата политика: държавните органи за регулиране на функционирането на възстановителното лечение и функциониране на туристическата икономика, местното самоуправление в курортите, както и неговите обединения, браншовите организации на субектите от възстановителната сфера (Стопанската Палата на „Полските здравно възстановителни курорти“) и туристическите браншови организации.

Възстановителното лечение и свързаният с него възстановителен туризъм притежават две основни сфери на развитие. Първата от тях е възстановяване на биологичните сили на човека чрез използване на лечебни води, природни изкопаеми и качествата на климата. Втората сфера това е активната форма на прекарване на свободното време (близост до планинските терени, горите и не използваната спортно-възстановителна база). Около 40% от пациентите лекуват в полските здравно възстановителни курорти ревматични болести, 20% проблеми с дихателната система, 12% с кръвообръщението, а 10% с храносмилателната система. Повечето здравно възстановителни курорти се намират в планински и предпланински райони или край морето. Всички полски здравно възстановителни курорти стоят пред прага на сериозни промени, основно засягащи процеса на приватизация и промени в системата за тяхното управление, за да се адаптират към западноевропейските стандарти и успешно да се конкурират с тях.

Примерът на германските и австрийските решения, а също така и пред военния опит предлага да се отделят от приватизацията 5 най-големи здравно възстановителни курорта и да се присъединят към групата на националните здравно възстановителни курорти. Правителственият документ „Стратегия за развитието на туризма в периода 2001-2006“ залага увеличаване на рентовността на държавната собственост подлагана

на процеса на промяна на собствеността между другото в сектора на здравно възстановителните курорти и ведомствените почивни бази.

С тези процеси трябва да настъпи бързо приемане на закона за здравно възстановителните общини, който възможно най-бързо трябва да замени анахроничните решения съдържащи се в закона от 1996 година за здравно възстановителните курорти и възстановително лечение. Основната зона за промяна е необходимостта от предаване на значителни правомощия за решения в областта на функционирането на здравно възстановителните курорти на самоуправлението и поставянето на заведенията за възстановително лечение в групата на заведенията за повсеместно лечение.

Важният проблем, с който се борят полските здравно възстановителни курорти и селища е липсата на финансови средства, която е предизвикана от намаляващия дял на разходите за възстановително лечение в държавния бюджет и неблагоприятни данъчни решения. Важен въпрос в здравно възстановителната икономика е постоянното нагаждане на полските норми към изискванията на възстановителното лечение задължителни в страните от Европейския Съюз. Това е важно, както за подобряване на конкурентоспособността на полските здравно възстановителни курорти, така и за повишаване на качеството на обслужване в лечебните заведения. Тези процеси трябва да протичат не само с мисъл за туристите и местните пациенти, но и за чуждестранните гости. Голямо внимание трябва да се обърне също така на развитието на бранша свързан с класическото лечение и възстановителния туризъм, като разливане и бутилиране на минерална вода.

Сега здравно възстановителните курорти продължават да функционират въз основа на решения съдържащи се в закона от 1996г. за здравно възстановителните курорти и възстановително лечение, който по никакъв начин не отговаря на новите икономически условия. Основният недостатък на закона за здравно възстановителните курорти и лечение е неактуалността на повечето му текстове, както и липсата на обединяваща група на правните норми и икономическите инструменти, които биха склонили самоуправляващите се организации в курортните селища към грижа, както за нуждите на селището, така и за различните нужди на пациентите. Съществуващите правни решения създават увереност, че организирането и стопанисването на здравно възстановителните курорти представлява проблем за цялата икономика на общината, защото съществуващите ограничения в областта на надграждане на курортната инфраструктура и разходите за поддръжка на съществуващата, както и разходите за обслужване на пациентите не са рекомпенсирани по правилен начин.

Целево изглежда създаването на такова правно регулиране, което не само ще осигури на самоуправленската организация, на чиято площ съществува курорта, реално влияние на неговото функциониране при специално внимание на сегашния статус и роля на общината в държавното администриране, но също ще склони самоуправлението да предприема в тази област желаните инициативи заради допълнителни доходи. Става дума за откриване на правни и икономически инструменти, които биха допринесли за осигуряване на високо качество на лечебни услуги, както и ефективно ниво на организация и управление в курорта. Съществуващите правни решения нормиращи функционирането на здравно възстановителните курорти не отразяват промените, които са настъпили в сферата на заведенията за здравна грижа, за това става необходимо еднозначното поставяне на здравните заведения предлагащи лечение в здравно възстановителните курорти в групата на заведенията за повсеместно лечение.

Всеки закон за здравно възстановителните общини трябва да запълни съществуващата вече дванадесет години законова дупка, говореща за регулиране на особеното устройство на възстановителните общини – чл. 38 на закона от 8 март 1990 година за общинско самоуправление. Този текст ясно казва, че *„особеното устройство на общините, които извършват задачи със специален характер се формулира от определени закони. Това засяга специално здравно възстановителните общини.“*

В категорията на тези общини влизат преди всичко здравно възстановителните общини, които от гледна точка на характера и областта на реализирани задачи изискват отделен подход от страна на законодателя. Тази специфика е призната от много години в западноевропейското законодателство. Съвременното законодателство на западноевропейските държави забелязва спецификата на здравно възстановителните общини и регулира както въпросите за устройството така и финансовите въпроси на общините имащи на своята територия здравно възстановителни курорти. Измежду формите за рекомпенсиране на барирерите за развитие на здравно възстановителните общини и насърчаващи за издръжка и създаване на здравно възстановителни курорти в Германия и Италия са между другото:

- 1) целеви дотации за реализиране на курортната и комунална инфраструктура изпълняваща изострените изисквания в областта на опазване на природната среда,
- 2) местен туристически данък,
- 3) данък за второ жилище,
- 4) повишени участия в данъчните приходи,

- 5) лечебна такса,
- 6) кредитни преференции за строителство на възстановителна, спортна и здравна инфраструктура,
- 7) приети правила, че таксите и глобите за стопанско използване на околната среда са доход на здравно възстановителните общини,
- 8) приети правила, че субектите действащи на територията на здравно възстановителните общини подлежат на същите данъчни правила, каквите има и в другите общини без облекчения и преференции,
- 9) доплащания към цената на газта,
- 10) данъчни облекчения на доходите с инвестиционен характер.

Въвеждането от началото на 1999 година на реформата в здравеопазването, в резултат на която функцията на платец за възстановително лечение, проведено върху осигурените, приеха Здравните Каси, предизвика много негативни последици за здравно възстановителните общини и възстановителното лечение:

- ограничение, спрямо 1998 г., на броя на поръчани услуги и единични цени, което беше основна причина за спадане на нивото на продажби през 1999 г.,
  - увеличаване на вземанията и намаляване на ликвидността, причинени от забавяне на плащанията от страна на Здравните Каси.
- а) Полша притежава 44 признати здравно възстановителни курорта, от които половината се намират в южната част на страната. Структурата на собственост на полските здравно възстановителни курорти изглежда по следния начин:
  - б) около 48% от легловата база е собственост на Държавната хазна под форма на акционерни дружества и дружества с ограничена отговорност,
  - в) до неотдавна това бяха държавни здравно възстановителни предприятия, които сега се намират в етап на приватизация,
  - г) около 19% от легловата база в санаториумите принадлежи на синдикалните организации,
  - д) около 18% от легловата база в санаториумите принадлежи на различни предприятия,
  - е) около 12% от легловата база на санаториумите принадлежи на бивши браншови здравни служби (Полските Държавни Железници, Министерството на Отбраната, Министерството на Вътрешните Работи и Администрацията),
  - ж) около 3% от легловата база в санаториумите и пансионите са в частни ръце.

Структура на легловата база на здравно възстановителните курорти:

- a) 45% са курорти притежаващи от 500 до 1500 легла,
- b) 31% са големи курорти притежаващи повече от 3000 легла,
- c) 17% са курорти притежаващи от 1500 до 3000 легла,
- d) 7% са малки курорти притежаващи по-малко от 500 легла.

В санаториумите и оздравителните болници се намират 45 000 легла. При пълно използване на сегашната леглова база на санаториумите могат да се предложат годишно над 16 милиона нощувки. Способността на обслужване на природолечебните заведения е значително по-голяма и съществува възможност за развитие на отворено лечение, което представлява пребиваване на пациента в здравно възстановителния курорт за собствена сметка и ползване на безплатни процедури в природолечебните заведения в рамките на Здравните Каси или срещу собствено заплащане.

Не всички здравно възстановителни селища притежават изискуемите за такъв тип курорт обекти. Липсите засягат лечебните и възстановителни басейни, домовете на културата в курортите, но и съоръжения не изискващи по-големи разходи от беседки в парковете.

По цял свят здравните каси доплащат към лечението в здравно възстановителните курорти. Значителна част от лечението (50%) ще бъде за в бъдеще продавано на пазарни правила като платено, ето защо клиентелата на курортите ще бъде по-взискателна и шансовете на полските здравно възстановителни курорти ще зависят от:

- α) изпълнението на изискванията засягащи качеството на лечение,
- β) подобряването на функционалността и естетиката на отделните обекти,
- γ) модернизиранието на техническата и обществена инфраструктура в курорта,
- δ) гостоприемството на персонала и жителите.

Исходният пункт за презентиране на условията, които трябва да изпълняват полските здравно възстановителни курорти, за да се превърнат в конкурентни и динамични селища, генериращи местното и ретионално развитие е оценката на съществуващото състояние описана в 10 Тези за Развитие на Полските Курорти:

- 1) здравно възстановителните курорти са марков продукт изграждан от много години,
- 2) притежаваме богатства, не притежаваме атрактивност и конкурентност на продуктите,

- 3) възстановителното лечение е съпътствано от прекалено бавно развитие на услугите свързани със свободното време и съпътстващата инфраструктура,
- 4) предимството на здравно възстановителните курорти над другите туристически селища се отнася най-вече за: чувството за сигурност на техническата и обществена инфраструктура, както и атмосфера и чистота,
- 5) има голяма разлика между високото ниво на медицински услуги и ниското качество на материалната база,
- 6) съществува слабо сътрудничество между здравно възстановителните курорти и другите субекти предлагащи услуги свързани със свободното време,
- 7) не се използва съществуващата мрежа и организиране на курортните общини в Полша за агресивен маркетинг,
- 8) липсват видими резултати от про-туристическо и про-курортно отношение на местната, регионалната и централната власти,
- 9) програмирането на развитието на здравно възстановителни услуги и свободно време трябва да се провежда в субрегионална скала (община, околия) в сътрудничество с национални и международни оператори,
- 10) при лобирането в полза на развитие на възстановителните селища трябва да се използва факта, че услугите свързани със свободното време са маховик за 19 области на местната и регионална икономика (според Европейския Съюз).

Изходната точка за реализиране на горепосочените тези трябва да бъде ясно формулирана стратегия за развитие, съдържаща стратегически планирани цели за постигане в кратък и дълъг времеви хоризонт и произлизащите от нея конкретни задачи и проекти за нейната реализация.

Към примерните стратегически цели можем да причислим:

- 1) повишаване на икономическото значение на предлаганите услуги в курортите,
- 2) повишаване на качеството на среда и живот на жителите,
- 3) равномерно развитие на възстановителното селище заедно с обкръжението (местни и регионални фактори за развитие),
- 4) създаване на визия на здравно възстановителният курорт и община като общественно отговорни субекти, тоест изграждащи правилни взаимоотношения с външното обкръжение (заинтересованите страни).

Към допълващите цели можем да причислим между другото:

- 1) създаване на нови работни места,

- 2) поправка на конкурентоспособността,
- 3) създаване на позитивна визия, като център на здраве, възстановяване и забавление.

Допълващите цели участват също като начини за реализиране на главните цели. Важен аспект за поправка на конкурентоспособността е третирането на възстановителния туризъм като фактор за създаване на развитие, а чрез това за отваряне на нови работни места. Това е достатъчен аргумент, за да получи туризма специални програми за подкрепа от страна на правителствата на страните от Европейския Съюз. За полските здравно възстановителни курорти съществува голям шанс за бъдещо развитие и поправка на конкурентоспособността с реална възможност за получаване на специална правителствена програма за подкрепа, като на пример борба с безработицата и стимул на местната и регионална икономика.

Условието здравно възстановителните курорти да издържат на необичайно конкурентният пазар на туристически услуги е високото качество на предлаганите лечебни услуги. Важно е полските здравно възстановителни курорти да получат атестация: ISO, HAACP и т.н. Анализирайки спецификата на по-важните области свързани с качеството на услугите, можем да отделим следните области:

- а) рационална експлоатация на природните лечебни богатства,
- б) съвременна санитарна инфраструктура,
- в) грижа за хигиената на възстановителните селища,
- г) хигиена в обектите,
- д) достъпност на обектите за инвалиди,
- е) съществуването на лекарски кабинети на всеки 50-60 легла,
- ж) единична стая с квадратура около 15 м² или двойна с 20 м²,
- з) програмата на манипулациите в природолечебните заведения, съобразена с лечебния профил,
- и) образцови хигиенни условия,
- й) изключване на повторна манипулация при калолечение,
- к) затворена циркулация на водата в басейна свързана с нейното пречистване,
- л) съобразяване с показателя 4-5 м² от водната площ на басейна за един пациент.

Трябва да се помни за необходимостта от въвеждане на правилна категоризация в областта на възстановителните услуги, така че разходите и качеството на лечение да бъдат зависими от стандартите на самите курорти и тяхната лечебна база. Категоризацията във вид на звезди трябва да обхване целите курорти в зависимост от

качеството на услугите, както и отделните хотели и санаториуми и други лечебни обекти.

За да се отстранят съществуващите занемарености в областта на екологията и урбанистиката се изисква изготвяне на специална национална програма за опазване на околната среда за нуждите на здравно възстановителните курорти, както и определяне за нейната реализация на финансови средства от фондовете за опазване на околната среда и управление на водите. Желателна изглежда подкрепата с дотации и субсидии от централния и общински бюджет на избрани проекти за развитие, отнасящи се за разширяване на комуналната инфраструктура. Важно изглежда също така назначаването на архитект на здравно възстановителния курорт, както и въвеждане на изискването за изготвяне на специално изследване на ландшафта на цялото курортно селище.

Решаването на проблемите свързани с развитието на здравно възстановителните курорти изисква постоянно наблюдение на случващите се в него промени, както и пълни информации за функционирането на цели пространствени единици и тяхната лечебна, туристическа и комунална инфраструктура. Задължително изглежда изготвянето на правила и реализация на мониторинг и основаната на него компютърна банка с информация за обектите, селищата и възстановителните общини, със специално внимание към лечебната и туристическа инфраструктура. Обхватът на събираните информации би трябвало да преминава извън браншовите договорености и да засяга целите единици или техните автономни функционално-пространствени части.

Здравно възстановителните курорти не са само санаториумите, където има повече от 40 000 легла, но и огромната туристическа база която разполага с около 80 000 места. Този потенциал представлява около 18% от цялата национална туристическа база. В резултат на неправилна държавна политика спрямо сектора на здравно възстановителните общини и лечение, актуално в полските здравно възстановителни курорти се сблъскваме с:

- α) ограничение на броя места в санаториумите,
- β) ограничаване на разходите за възстановително лечение,
- χ) намаляване на собствените доходи на здравно възстановителните общини,
- δ) повишаване на структурната безработица в здравно възстановителните курорти,
- ε) обедняване на местното население и липса на перспектива за развитие,
- φ) декапитализиране на недвижимата собственост на курортните субекти,
- γ) намаляване на търсенето на възстановителни услуги,

- η) нищожно привличане на инвестиционен капитал,
- ι) слабо развитие на предприятията от сектора за обслужване на туристопотока (допълващ здравно възстановителната функция).

Съвременните здравно възстановителни курорти, искайки да се конкурират с офертата не само на сраните от Европейския Съюз, но и на страните кандидатки, трябва да изпълняват следните функции:

- Ϡ) здравен център, притежаващ не само природни лечебни суровини, но и не замърсена околна среда, подходящ климат и подходящо оборудвани лечебни заведения,
- ϡ) туристически и възстановителен център, оборудван с хотелска и гастрономична база, както и туристическа и възстановителна инфраструктура,
- ϣ) спортен център, притежаващ общодостъпна спортна инфраструктура,
- ϣ) културен център, оборудван с обекти и културни съоръжения, а също така организиращ на високо ниво културния живот в здравно възстановителния курорт.

За реализирането на стратегическата цел за подобряване на конкурентоспособността е необходимо:

- 1) предназначение на средствата от приватизацията за реализиране на инвестиции в инфраструктурата на курортите;
- 2) придобиване на помощни средства, за подпомагане на процеса за реструктуриране на полските здравно възстановителни курорти (обществено-правно партньорство);
- 3) подпомагане на средствата получени в процеса на приватизация, със други средства (регионални договори, бюджети на общините, държавния бюджет);
- 4) стабилизиране на разходите за възстановително лечение на ниво от около 2% от бюджета на здравните каси,
- 5) въвеждане на възможност за разплащане на ДДС от курортните субекти;
- 6) въвеждане на курортна такса;
- 7) реформа на данъчната система движеща се в посока на вземане под внимание в конструкцията на системата на данъци и такси особеностите на правилата и условията за водене на дейност в курортите;
- 8) създаващ национална комуникационна система, вземаща под внимание пристигането до курорта;

- 9) засилване на доходите на курортните общини със специални субсидии, вземащи под внимание специфичния характер и обхват на финансовите разходи за издръжка и развитие на курортната инфраструктура.

Може да се констатира, че най-важните проблеми стоящи пред полските здравно възстановителни курорти, особено в контекста на встъпване на Полша в Европейския Съюз са: високото качество, иновативността и конкурентоспособността на курортните услуги.

Към най-важните според мен, задачи и действия свързани с развитието на здравно възстановителните курорти за следващите няколко години можем да причислим:

- подкрепа за развитието на екологичната инфраструктура, комуналната, здравно възстановителната и спортната,
- създаване на местния пазар, както и на пазарите на Европейския Съюз на силна полска марка за възстановителен туризъм,
- повишаване на качеството на обслужване на клиентите,
- обучения на работещите в здравно възстановителните курорти и общини,
- развитие и подпомагане на промоционалната дейност,
- създаване в здравно възстановителните курорти на информационни пунктове,
- уеднаквяване на правилата за облагане на недвижимостите,
- повишаване на компетентността на общините в областта на формиране на размерите на приходите от местните данъци,
- въвеждане на система за изравняване на приходите на курортните общини имайки напредвид специфичния обхват на задачи и понасяните финансови разходи,
- финансовото зареждане на курортните общини би трябвало да е съобразено с обхвата на изпълнените от тях задачи на дадено ниво.

Стремейки се към повишаване на значението на полските здравно възстановителни курорти и тяхното нагаждане към условията на пазарна икономика, както и заинтересуването на пациентите от тях, важно изглежда:

1. Оформянето на правилните връзки между правителствените административни институции и органите на местната власт в областта на подкрепа на здравно възстановителната система (юридическа, финансова и маркетингова). Здравно възстановителните курорти са интегрална част от системата за здравеопазване. Промяната във финансирането на тяхната дейност, пренасянето на част от

разходите за лечение върху пациентите и свободното предлагане на възстановителни услуги не подобриха икономическото състояние на курортните субекти. Държавната помощ подкрепена с общински средства може да поправи икономическата ситуация, атрактивност и активност на полските здравно възстановителни курорти.

2. Развитие на маркетингова дейност в страната и чужбина. Използване на съвременни (агресивни) техники за промоция. Промоцията на полските здравно възстановителни курорти трябва да се подпомага между другото от полските дипломатически представителства и Полската Туристическа Организация.
3. Дейност на организациите работещи в полза на здравно възстановителните курорти - Полската Икономическа Палата на Здравно Възстановителните Курорти, Организации на Възстановителните Общини на РП, Здравно Възстановителни Фондации, Обединение на Полските Здравно Възстановителни Курорти и други. Тези организации могат и трябва да създават интересни инициативи, насочени към издръжка и развитие на курортната туристическа икономика (на пр. експертизи, разработки, мнения и т.н.), полезни на местните и чужди гости в курортите.

Обобщавайки трябва да констатираме, че успешните действия насочени към оздравяване на полските здравно възстановителни курорти, са зависими от състоянието на работа над новата версия на закона за възстановителни общини, процесите на приватизация, както и от усущането за необходимост от осведоменост, за ролята на курортите в икономиката от централната власт, местната власт и собствениците на курорти.

В условията на засилваща се конкуренция, най-вече след влизането на Полша в структурите на ЕС и постоянно намаляващите преференции и предпочитания на туристите и пациентите, все по-голямо значение набира проблема за качеството в курортите. Класическите концепции за конкуренция основаващи се единствено на ценовия параметър се оказаха не само неефективни в дейността на фирмите, но даже съсипващи фирмата на по-дълъг етап. В контекста на посочените по-горе забележки трябва да приемем, че успех на туристическия пазар имат шанс да спечелят туристическо-възстановителни предприятия или курорти, чийто атрибут ще бъде високото качество на всички съставни елементи на услугите или пакета услуги, както и качеството на крайната дестинация. В литературата посветена на проблема за качеството няма еднозначно мнение относно това понятие и можем да се срещнем с

много негови дефиниции. Дефиницията на Американската Организация за Контрол на Качеството приема качеството за“(...) сума от признаци на продукти или услуги, решаваща за способността на дадено изделие да задоволява нужди“. От гледна точка на проблема, който е предмет на интерес за настоящия труд, като качеството в туризма, струва си да се спомене дефиницията на Световната Туристическа Организация (WTO). Тя дефинира качеството, като изпълняване за определена и приета цена на всички отговарящи на закона искания и очаквания на клиента, като едновременно се спазват изискванията за качество във връзка с безопасността, хигиената и достъпността до туристическите услуги в хармония с човешката и природна среда. В литературата посветена на проблема за качеството се различават три основни възгледа отнасящи се за нейното дефиниране. Първият се съобразява главно с икономическите критерии, тоест счита качеството като група от определени признаци, решаващи за степента на обществена използваемост на услугите. Този подход се нарича икономически. На тази основа може да се констатира, че всякакъв вид действия трябва да се предприемат съобразявайки се с клиента, който е най-голямата ценост на фирмата. Това означава отдръпване от техническия подход, съобразен основно с техническите елементи на услугата. Обаче в съвременната философия за управление на качеството доминира компромисен подход, който разглежда качеството в технически и икономически категории. В този подход качеството не е само група от физически признаци характеризиращи даден продукт и различаващи го от другите, но и способност за задоволяване чрез продукта на определени нужди на клиентите.

Вземайки под внимание факта, че под понятието туристически услуги се крие на практика всичко това, което туриста желае да получи и което му трябва по време на пътуване и пребиваване извън постоянния му адрес на живеене, качеството на тази услуга е сложна категория. Също така трябва да помним, че проблема за качеството трябва да се разглежда в здравно възстановителните курорти по отношение на:

- индивидуалните услуги,
- пакетните услуги,
- здравно възстановителните селища (туристическия продукт на курортите).

Ето защо за качеството на туристическия продукт на курортите до голяма степен решават индивидуалните туристически и здравно възстановителни услуги или техния пакет. Ниското качество на една от услугите повлиява на качеството на целия туристически продукт на курорта. Туристическият продукт на здравно

възстановителните курорти се състои от редица услуги, които можем да подредим в така наречаната туристическа верига на стойностите. Туристът или пациентът, който по местоживеее използва услугите на туристическо бюро или на посредник или в даден здравно възстановителен курорт, или сам си организира пътуването и пребиваването в курорта, получава продукт, който е дело най-често на цяла верига от дейности и процеси извършени от много хора. За това трябва да помним, че качеството на туристическия продукт на курорта е оформено вече в мястото на живеене на потенциалните пациенти и туристи (на първия етап от планиране на пътуването). Такъв подход към качеството обръща внимание на това, че процеса на създаване на атрактивен туристически продукт, който е индивидуална услуга, техен пакет или здравно възстановително селище, зависи от хората предлагащи услугата. Не става дума само за работниците, които имат пряк контакт с клиентите, но и всички тези които заедно създават продукта доставян в крайна сметка на клиентите. В контекста на туристическите и възстановителни услуги особено значение набира въпроса за различаване на техническото и функционално качество. Техническото качество не трябва да се отъждествява с материалното качество. Техническият аспект на качеството се отнася към това, което получава клиента в процеса на обслужване. От гледна точка на клиента техническото качество представлява в равна степен оборудването на хотелската стая, както и похватността и професионализма на рецепционистката или лекотата, с която рехабилитатора използва медицинската техника. Клиентът не е само заинтересован от резултата на процеса на обслужване, но и от неговото протичане. Важен за него е начинът, по който ще му бъде предадено техническото качество. Ето защо, не по-малко важно от това, какво оферираме на туриста, е това, как е обслужван потребителя. Тук също така водещо значение ще имат квалификациите и държанието на хората пряко контактуващи с клиентите, както и техните индивидуални професионални предразположения. Важни ще бъдат също възможностите за използване на определени технически средства. В случая на туристическото предприятие качеството на функциониране играе значителна роля, защото за степента на задоволеност на клиента от получаваната услуга, за качеството на услугата решаващи са не толкова предлаганите материални условия, а в голяма степен формата на обслужване, която влияе на бъдещото държание на клиента. Качеството на услугите съставляващи туристическия продукт на здравно възстановителните курорти е определено силно свързано с човешкия фактор, със сложен набор от изповядвани ценности, вярвания, нагласи и поведения. Качеството на услугите не е оценявано

еднозначно от туристите и пациентите, защото няма такава услуга, която би била еднакво добра за всички клиенти. Поради това е оправдано да се говори за възприемано качество на услугите, което определя удовлетворението. Възприеманото качество на услугите зависи от две променливи: очаквани услуги и получени услуги. Очакваното качество възниква в ума на потенциалния получател под влияние на много фактори, от които най-важни са:

- личните нужди,
- натрупаният опит,
- компетенции на потребителите,
- пазарната комуникация, в това число рекламата,
- образът и мнението на другите потребители за дадена услуга,
- спазването на обещанието за резервация,
- способността на клиентите да участват в консумирането на определени видове услуги,
- услуги на фирми с подобен профил,
- представата за доставчиците на услуги,
- получената стойност.

Получаваното качество по време на консумация на услуги по подсъзнателен начин е сравнимо с очакваното качество, даващо в резултат възприето качество. Трябва да приемем, че това последното е резултат от анализ, дали в крайна сметка за качеството на услугите решава възприятието на купувача. Нивота на неговата удовлетвореност в реалността ще зависи от сравнението между получена и очаквана услуга. Когато се окаже, че:

- $u_o < u_p$ – възприетото качество на услугите превишава очакванията (удивляващо качество),
- $u_o = u_p$ – възприетото качество на услуги отговаря на очакванията (удоволетворяващо качество),
- $u_o > u_p$ – възприетото качество на услугите не отговаря на очакванията (неприемливо качество).

От маркетингова гледна точка полезно е постоянно оферирание на клиента на малко по-високо качество, което е един от основните начини за получаване на надмощие в конкуренцията.

Изводи с приложим характер

Анализирайки стратегическите цели за развитие на полските здравно възстановителни курорти в аспекта на конкурентния европейски пазар и глобализирането на всички обществено икономически процеси, обосновано изглежда създаването на програма за възстановяване и развитие на полските здравно възстановителни курорти и общини. Собствените изследвания на автора позволиха да се дефинират стратегическите и операционни цели за функциониране и развитие на полските здравно възстановителни курорти. По време на изследователската работа на автора бяха дефинирани стратегическите цели в отделните области, които влияят на равномерното развитие на полските курорти.

(1) Цели в стратегическата област на туризма и възстановяването (активна почивка)

1. Изграждане и модернизация на инфраструктурата служеща за развитие на туристическата и възстановителна функция;
2. Обща промоция на туристическо-възстановителната и курортна оферта провеждана от местното самоуправление, икономическото самоуправление и заинтересованите субекти;
3. Въвеждане на широка програма за обучение на възрастни хора, със специална насоченост към подготовката на необходими кадри за развитие на туристическата и здравно възстановителна функция;
4. Реновиране и по-добро представяне на обектите представляващи туристически атракции в градовете;
5. Засилване на културната инфраструктура в курорта с цел повишаване на атрактивността на офертата за престой.

(2) Цели в областта на възстановителното лечение

1. Осигуряване на условия за провеждане на правилен процес на възстановително лечение;
2. Осигуряване на правно и институционално развитие на възстановителното лечение;
3. Развитие на инфраструктурата и медицинския потенциал на възстановителното лечение.

(3) Цели в областта на пространственото стопанисване, в това число качество на публичното пространство, комунална инфраструктура и икономическо развитие

1. Възстановяване на реда и архитектурния порядък необходим за развитие на курортната функция;
2. Подобряване на качеството на околна среда (подобряване на водно-канализационото стопанство, опазване на въздуха, системата за разделяне и рециклиране на отпадъците).

Методи за реализация на стратегическите цели в полските здравно възстановителни курорти

Задачите приети в рамките на изработения План за Развитие на Курортите би трябвало да имат комплексен характер и да служат в обществено-икономическия живот на общината. Те влияят за динамизиране на развитието на възстановителните общини, като значими европейски курорти с изградена туристическо-възстановителна функция. Изглежда, че предприемането на действия в различни сфери на обществено-икономическия живот, както и тяхното паралелно и комплексно въвеждане ще позволи да се постигне синергичен ефект и ще доведе до развитие на здравно възстановителните курорти, а в последствие до създаване на конкурентен туристическо-възстановителен продукт, който ще бъде способен да издържи конкуренцията не само на другите полски курорти, но и ще се превърне в конкурентна оферта на международния пазар на лечебни и възстановителни услуги, както и широко възприетата оферта *beauty and wellness*.

Ето защо в проектираните Планове за Развитие на Курортите трябва да се представят редица задачи във взаимно преминаващи области свързани с туризма и създаване на нова оферта, лечебно възстановяване, както и широко възприетото пространствено стопанисване, естетика на обкръжението, поправяне на състоянието на природната среда, а също така водене на стопанска дейност в област свързана с здравно възстановителната функция.

Въз основа на собствения авторски анализ и изследвания, могат да се формулират главните планирани проекти в подялбата на три основни зони за реализиране на Плана за Развитие на Курортите:

В зоната свързана с туризма и възстановяването трябва да се планира между другото подредба на зелените площи, паркове и горски терени служещи за възстановяване, заедно с доизграждане на необходимата за разходки, лечение и възстановяване инфраструктура (ново, общодостъпно прихващане на минерална вода), така че да бъде формално възможно да се определи на зелените площи на курорта статут на Здравно

Възстановител Парк. Важна приложима задача е създаването на иновативна инфраструктура за разходки и възстановяване (заедно със специално оборудване) посветена специално на възрастните хора (на пр. изграждане на Парк за Сеньори). Такива действия имат за цел стопанисване на площта на курорта по начин служещ, както за развитие на функцията за възстановяване (пътеки за разходка, велосипедни алеи и алеи за ролери), оздравителната функция (общодостъпни лечебни извори за минерална вода), както и икономическата чрез възможност за създаване на (често липсваща) инфраструктура от типа сладкарници, ресторанти, магазинчета за сувенири, а също така чрез инвестиране в тази площ с цел повишаване на атрактивността на терените пряко граничещи с Здравно Възстановителния Парк и посочване на бъдещите инвеститори на терени за строителство на нови хотели и пансиони. Отделно действие предложено от местната власт трябва да бъде създаването на съвременна кампания за промоция на здравно възстановителната марка на общината. Изключително важно допълнение към инвестиционните действия трябва да бъде повишаване на качеството на наетите кадри в хотелите и санаториумите, чрез въвеждане на система за обучения за целия туристически бранш опериращ в Мушина.

В областта свързана с възстановителното лечение важно изглежда осигуряването на правилна инфраструктура необходима за възстановително лечение (нови сондажи за минерална вода, а също така довеждане на минералната вода до санаториумите), както и предприемане на действия от собствениците на санаториуми и възстановителни обекти, чийто цел ще бъде разширение, модернизация и повишаване на стандарта на съществуващите обекти.

В областта свързана с останалите икономически елементи, в това число пространственото стопанисване и опазване на околната среда трябва да се предприемат действия насочени към елиминиране на транзитното движение от центъра на курорта, което ще позволи да се предприемат между другото действия свързани с обновяването на центъра и промяна на неговата комуникационно-паркингова функция на такава, която ще служи за развитие на необходимата инфраструктура очаквана днес от пациентите и туристите (сладкарници, магазинчета обслужващи пунктове и др.). Тези действия трябва да бъдат съпътствани от систематичен процес на модернизация на публичното пространство на площите граничещи с площада (нови тротоари, ново осветление). Отделна група със задачи трябва да бъдат проектите свързани с подобряването на комуналните услуги и състоянието на природната среда на територията на курорта.

Формулиране на ключовите проблеми и предизвикателства стоящи пред Курорта, по специално тези, които представляват бариера за развитие на туризма и здравното възстановяване.

Съществената цел на действията предприети от общинските власти на курорта заедно с субектите и хората заинтересовани от развитието на здравно възстановителната и туристическа функция трябва да бъде възможно най-бързото и най-пълното съобразяване на офертата на Курорта към трендовете на възстановително лечение приложимо в европейските страни и за пациентите и туристите посещаващи града. Това е важно както за поправяне на конкурентоспособността на дадена здравно възстановителна община, така и за повишаване на качеството и разнообразието на туристическите и възстановителни услуги. Ето защо е важно паралелното развитие на браншовете свързани както с класическото лечение, така и с възстановителния туризъм. Дългогодишните занемърявания произлизащи, както от предходната управленска система, приложимата правна система отнасяща се до възстановителните общини, в това и начина за контактуване на възстановителните услуги, а също така ниския размер на средства притежавани от местните власти и гостите води до това, че ликвидирането на многогодишните занемърявания, въпреки, че е провеждано постоянно и систематично, не позволява веднага да се премахнат резултатите от дългогодишните изоставания, и по този начин да се изгради конкурентно предимство. Към най-важните проблеми трябва да зачислим:

Не използването на потенциала на здравно възстановителните курорти за развитие на интегрирана туристическа и възстановителна оферта използваща местонахождението, климата, многообразието на природните и архитектурни атракции. Единият от проблемите е липса в курортите на площ със статут на Здравно Възстановителен Парк. Другият проблем – често присъстващ – е липса в терена на зони А и в нейно пряко съседство на така наречените пътеки на здравето, които са един от важните елементи в процеса на лечение и възстановяване, който се провежда на територията на Курорта. Не без значение също така е все още слабата комуникация между всички субекти заинтересовани от развитието на основните функции на здравно възстановителния курорт, което води до липса на обща и съвремена промоционална кампания на Курорта и неговите туристически и възстановителни богатства. Трябва да се обърне внимание на не пълното използване в здравно възстановителните курорти на потенциала на съществуващите исторически обекти, които в по-голяма степен биха могли да представляват туристическа атракция, а също така и важния дефицит в областта

на културната инфраструктура – толкова важна в градовете с туристически и курортен характер (липса на кина, концертна зала, зали за изложби).

Недофинансирането на лечебно-възстановителната база произлиза както от дългогодишното изоставяне, така и от начина на договаряне на лечебно-възстановителните услуги от публичните договарящи страни. Тази ситуация води до много бавно повишаване на конкурентоспособността на санаториумите, а също така на офертата и диапазона на предлагани услуги. В случаят на част от лечебно-възстановителните обекти нивото на недофинансиране в национален мащаб е толкова огромно, а възможностите за получаване на средства за ремонт и модернизация толкова ограничени, че част от обектите са заплашени от ликвидация.

Значителното занемъряване в оформянето на публичното пространство на Курорта, качеството на околна среда (въздух и вода), което в резултат не допринася за изграждане на визията на здравно възстановителната община, като населено място с типичен курортен характер. Основният източник на проблеми е често комуникационната система на здравно възстановителния курорт, която е изградена преди всичко така, че цялото транзитно движение преминава през самия център на населеното място. Това от своя страна значително ограничава възможностите за извършване на промени в пространствената тъкан на града и придаването му на по-голям курортен характер. Резултатът от това е огромно движение на автомобили в центъра, доминираща паркингова функция, а често абсолютно не развита типична инфраструктура характеристична и необходима за този тип населени места (паркове, сладкарници, ресторанти, магазинчета и др.). Следващият важен проблем е остарялата водно-канализационна мрежа, неизпълняваща санитарните условия и неефикасна за сегашното използване, при това не позволяваща развитие на нови хотели и санаториуми. Канализационната мрежа на много места е неуплътнена, което води до навлизане на голямо количество дъждовни води, а в резултат невъзможност за изчистване на каналните води и прехвърлянето им в непречистена форма в реката. От своя страна водоснабдителната мрежа е изградена от стари азбестови тръби (причиняващи очевидна опасност за здравето на жителите и пациентите), което от една страна причинява чести аварии, а от друга страна е вече неефикасна за растящата нужда на развиващата се хотелска база.

Повсеместно се счита, че здравния туризъм, в това число здравно възстановителния туризъм, ще бъде една от най-бързо развиващите се туристически сфери. Това се свързва несъмнено със стареенето на европейските общества, общото

увеличение на осведомеността и желанието за грижа за собственото здраве, както между младите хора, така и между старите и повишаване на благосъстоянието на обществата. Днес, до традиционният модел на възстановително лечение се появява динамично развиващия се здравно възстановителен туризъм. Голяма популярност придобиват, оферираните в рамките на пътувания през почивните дни или за няколко дни, процедури от типа wellness и spa. За изборът на място и форма на почивка решава потребителя радващ се на по-високи доходи, а също така увеличаването на осведомеността и високото ниво на здравна образованост в обществото, нуждата от грижа за здравето, физическата кондиция и външния вид. Здравно възстановителните курорти трябва да се настроят за подготовка на атрактивна, иновативна и конкурентоспособна оферта обединяваща лечебно-профилактично-възстановителните, туристическите, спортно-рекреативните, културните и др. услуги, които ще им позволят за напред ефективно развитие. Полша заема седмо място в Европа от гледна точка на броя на здравно възстановителни курорти, което я поставя на добра стартова позиция ако става въпрос за възможността за конкуриране за задграничния клиент.

Здравно възстановителните курорти в Полша в по-голямата си част се намират в най-атрактивните туристически и почивни региони. Върху развитието на възстановителният туризъм голямо влияние оказва многовековната традиция на пътувания до вода, краеведски атракции в здравно възстановителните селища, на пр. музеи, паркове, религиозни и архитектурни паметници и организиране на постоянни артистични събития, най-вече музикални, а също така с международен характер. Голямата атракция в много здравно възстановителни курорти е специфичната лечебна и възстановителна инфраструктура, не срещана в други почивни селища. В здравно възстановителните курорти се намират чешми за минерална вода, природолечебни заведения, възстановителни поликлиники, термални басейни за къпане, инсталации за солни инхалации, а също така красиви паркове и специални открити терени за разходка, широко използвани както от пациентите, така и от туристите.

Някои селища имат развита спортна и рекреативна инфраструктура, чрез която се превръщат в популярни центрове на специализирания туризъм, зимни и водни спортни центрове, както и бази за квалифициран² планински туризъм. Едно от най-големите предизвикателства, пред което са изправени нашите здравно възстановителни

---

² Атрактивност на офертата на здравно възстановителните селища в Малополша. Рапорт от пилотни изследвания. Разработка: проф. Тадеуш Грабински, д-р инж. Збигниев Сломка, маг. Йоланта Кобус; координация: Ян Виечорковски. MOT, Краков 2006.

курорти е излизане извън предлагането на услуги свързани само с оферирание на възстановително лечение и профилактика, както и **разширение на дейността с оферта свързана с туристическа почивка**. В повечето случаи, което е свързано със спецификата на функциониране на възстановителните общини, в изготвянето на тази оферта курортите ще се позоват на природните качества, разширявайки я с културна оферта. Първият позитивен местен опит такъв като: spa центрове, обекти за водна рекреация, комплекси за биологично обновяване, ски станции, увеселителни паркове, доказват, **че си струва да се заложи на многофункционалността на курортите, които с правилно подготвена възстановително-туристическа оферта биха могли в пълна степен да съществуват и активно да се конкурират на международните пазари**. Такива здравно възстановителни курорти, също така в Полша се превръщат в стимули за местно, а даже регионално икономическо развитие и за това си струва да се продължи инвестирането в тях. Изглежда, че предприемането на редица действия точно в тези области ще позволи най-бързо и най-пълно съобразяване на офертата на курорта към трендовете на възстановително лечение задължително в европейските страни, както и за пациентите и туристите посещаващи града. Това е важно както за поправяне на конкурентоспособността на Мушина като курорт, но и за повишаване на качеството и диапазона на туристическите и възстановителни услуги.

Ето защо е така важно паралелното развитие на браншовете свързани както с класическото лечение, така и с възстановителния туризъм. Важно е, предприеманите действия в равна степен да подкрепят както развитието на самото възстановително лечение (развитие на базата и инфраструктурата на курорта), така и много широко възприетото туристическо и възстановително управление. То повишава, както качеството на публичното пространство, така и атрактивността на достъпната на територията на курорта оферта. Паралелно с тези инициативи трябва да се извършват действия свързани с опазване на природната среда – реки, потоци, водохващания на минерална вода, а също така постоянно подобряване на качеството на въздуха (предизвикана от ниските емисии и комуникационни замърсявания) на територията на всички курортни зони. Изходен пункт за реализиране на горепосочените предположения е ясно формулиранта стратегия за развитие, съдържаща стратегически цели и прозтичащите от нея конкретни задачи и проекти, които в резултат трябва да допринесат за повишаване на икономическото значение на предлаганите услуги в курорта, повишаване на качеството на среда и живот на жителите на Мушина, а в крайна сметка равномерно развитие на Мушина и нейните околности. Мушина като

съвременен здравно възстановителен курорт, искайки да се конкурира с другите курорти от този тип в Полша, но и също така в Европа, трябва да изпълнява едновременно функция на център за лечебни и възстановителни услуги, както и център на туризма и рекреацията, център на спорта и културата използвайки своето богато културно наследство. Едва в резултат от реализирането на тези цели ще бъде възможно да се получат такива ефекти като отваряне на нови работни места, повишаване на качеството на живот на жителите на Мушина, поправка на конкурентоспособността на курорта и широко разбираното икономическо развитие и на края създаване на позитивен облик като здравен, рекреационен и увеселителен център.

Такъв начин за подход към целите за развитие на курорта потвърждават изследванията проведени през 2006 година от Малополската Туристическа Организация. Произлиза от тях, че главната цел за присигане е почивката – декларират с да 36,7% от изследваните, за 33,6% от изследваните целта е подобрене на състоянието на здравето, за това можем да предпологаеме, че това се основно пациенти на санаториумите, едва 3,2% от изследваните декларираха като цел на пристигане участие в културни мероприятия, а 1,1% посещение на паметници. Измежду посетителите доминират 4-7 дневни престои (21,3% изследвани) и над 14 дневни (48,2%), което сочи за седмични престои с цел почивка и триседмични възстановителни престои. Значително по-малък е делът на пътуванията до Мушина за един или два дни и за две седмици – което означава липса на правилно дефинирана оферта за кратковременни престои (за почивните дни, бизнес), или типичните ваканционни престои, семейни (двуседмични). Анализирайки местата за нощувки на хора посещаващи Мушина доминират здравно възстановителните заведения (41,0% изследвани) и почивни бази (29,5%). Минимално е участието в тази група на хотелите, пансионите и частните квартири. Различно се представя тази пропорция при задграничните гости посещаващи Мушина, където доминират престойте в хотели и почивни бази (по 33%) и пансиони (16,7%). Измежду изследваната група задгранични гости не са отбелязани престойте в лечебните заведения. Атрактивност на офертата на здравно възстановителните селища в Малополша. Рапортът от пилотните изследвания показва, че съществува неприспособеност на стандартите, и възстановителната оферта към нуждите и очакванията на този тип клиенти. На това място си струва да се обърне още внимание на друг факт – измежду всички изследвани в Малополша здравно възстановителни курорти Мушина притежава най-малкия – едва 0,1% коефициент на участие на задгранични гости в цялата група от посетители на дадено селище (при

средно за Малополша на ниво 2,9% задгранични гости в общата група на посетители). Важна информация за предприетите действия за развитие в курорта, в контекста на съобразяването им към нуждите на хората посещаващи Мушина, е анализ на начина на прекарване на свободното време. Докато 34,7% от изследваните декларират, че основно посещават своето време на разходки, 17,2% декларират, че опознават в това време околностите, 17,8% прекарват основно своето време на процедури, 14,9 предпочитат пасивна почивка. Казващата много съпоставка е информацията за туристическите атракции посочени от посетителите като важен фактор за целта на тяхното пребиваване в Мушина. За 24,4% такъв фактор е пейзажа и планините, за 11,6% - микроклимата, за 8,1% - плаване по река Попрад, за 6,9% - чешмите, за 6,9% - близостта на Словакия. Лечебните процедури са атракция за 5,8% от изследваните, кабинковия лифт до Явожина е атракция за 3,5% от посетителите на Мушина, за 3,5% е Гура Паркова в Криница и музея (не е ясно кой музей и кое населено място са имали в предвид запитаните). Фестивалът на Ян Киепура е атракция за 2,3% от изследваните, за 2,3% е плаване по река Дунаец, за 1,2% от изследваните атракция е Солната Мина във Величка и за същия процент (1,2%) е Пирамидата на Здравето. Важно е да се обърне внимание, че значителна част от тези атракции, които са споменали хората, които са прекарвали своето време в Мушина, се намират извън самото селище. За това трябва да се предприемат мерки, за съобразяване както на инфраструктурата, така и на каталога с атракции, че в максимален процент да се задържат тези хора в Мушина и да се доведе до ситуация, в която точно тук ще реализират своите нужди в областта на прекарване на времето, допринасяйки при това за общественоеикономическото развитие на Мушина, а не на съседните курорти. Тази теза потвърждава последно представените тук изследвания, които говорят за атракциите, от които биха се възползвали посещаващите Мушина по време на следващи свои гостувания. На първо място в това изследване се е намерил басейна, който сега Мушина не притежава, на следващите места са се наредили конната езда и лечебните процедури. Анализът на гореспоменатите резултати от изследванията показва какви са днес поводите за избор на Мушина като място за почивка или за възстановително лечение, но също така какви са основните бариери, които затрудняват следващото развитие на курорта. Какви действия трябва да се предприемат, за да се увеличи броя на хората посещаващи Мушина, а при това да се допринесе за **трайно и равномерно развитие на Мушина, като важен и познат на националната и международна карта здравно възстановителен курорт**, създаващи условия за развитие на курорта и общественоеикономическо развитие на града. На това

трябва да служи между другото ясно дефинираната цел на Плана, който е формулиран като:

Укрепване позициите на Мушина като град със здравно възстановителен характер с развита туристическа и възстановителна функция, а също така целите в отделните области на интервенция, които ще позволят да се определят гланите посоки за предприемане на действия. Каталогът на планираните за постигане цели в рамките на Плана за Развитие на Курорта на заложения в него часови хоризонт се представят по следния начин:

Цели в областта на туризма и рекреацията

1. Изграждане и модернизация на инфраструктурата служеща за развитие на туристическата и рекреационна функция;
2. Обща промоция на туристико-рекреационната и възстановителна оферта провеждана от местната власт, икономическото самоуправление и заинтересованите субекти;
3. Въвеждане на широка програма за образователни дейности за възрастни, със специална насоченост към подготовка на необходими кадри за развитие на туристическата и възстановителна функция;
4. Обновяване и по-добра презентация на обектите представляващи туристическа атракция за града;
5. Усилване на културната инфраструктура на курорта с цел повишаване на атрактивността на офертата за престой.

Цели в областта на възстановителното лечение

1. Осигуряване на условия за водене на правилен процес на възстановително лечение;
2. Развитие на инфраструктурата за възстановително лечение.

Цели в областта на пространственото стопанисване, в това число качество на публичното пространство, комуналната инфраструктура и икономическо развитие

1. Възстановяване на архитектурното планиране и ред необходими за развитие на възстановителната функция;
2. Поправяне на качеството на околната среда (поправяне на водно-канализационното стопанство, опазване на въздуха, системата за сортиране и рециклиране на отпадъци).

Изходният пункт за постигане на целите на Плана за Развитие на Курорта Мушина е повишаване на атрактивността на селището чрез поправяне на широко

разбираната общественно-икономическа инфраструктура служеща на основната така наречена туристическо-възстановителна функция на града, а чрез това изграждане на превес на конкурентоспособността на курорта що се отнася до другите курорти в Полша, както и извън нейната граница. Това трябва да се случи с помоща на малки и големи проекти реализирани както от местната власт, така и от инвеститори и граждански групи за сметка на публичния бюджет, с външни дотации, частен капитал, заеми и кредити. Част от най-големите задачи би трябвало първоначално да е финансирана главно от публични средства. Това засяга най-вече модернизацията на инфраструктурата и **създаване на анклави с високо качество на градско пространство преди всичко свързани с туристическо-възстановителната функция** така, че по натурален начин да предразположат към инвестиране в града на частен капитал, който ще подкрепи и засили желаните от местната власт посоки за развитие на Мушина. Такъв подход би имал допълнителен позитивен ефект чрез контролиране от местната власт на инвестиционните процеси, които би трябвало да са в съгласие с заложената териториална функция, избягвайки при това случайното и хаотично инвестиране в площта на града. Реализацията на така дефинираните цели в рамките на Плана за Развитие на Курорта би трябвало да доведе в заложената перспектива на неговата реализация (до 2015 година) до получаване на резултати чрез премахване на най-важните бариери и при това използване на шансовете за развитие стоящи пред курорта чрез последователно разгръщане на заложените в Плана функции за този градски център. Важно е едновременно, че предприемането на интервенция в посочените по-горе сфери ще повлияе на общественно - икономическото развитие на цялото селище – ще повиши качеството на публичното пространство, ще облекчи провеждането на икономически процеси, ще повлияе на поправяне на безопасността и достъпа до богата културно-образователна оферта – допринасяйки при това за повишаване на качеството и стандартите на живот на жителите на целия град.

1. **Класация на бариерите по пътя към реализиране на целите.** Откροени са следните бариери на растеж, които трябва спешно да се премахнат, така че да се осигури хармонично, а при това динамично развитие на Мушина, специално чрез развитие и доинвестиране на площите представляващи визитка на града.
  - Недоинвестиране на зелените и рекреационни площи представляващи основа за развитие и изграждане на конкуренционния превес на курорта, при това липса на типични Възстановителни Паркове;

- Липса на атрактивна туристическо-рекреационна инфраструктура представляваща поощрение за пристигане в Мушина (специално в летния сезон);
- Голямо натоварване на автомобилния трафик в центъра на Мушина, което по важен начин възпира процесите за придаване на типично курортен характер на площада и граничещите с него терени с голям потенциал за развитие на инфраструктурата съобразена с градската функция (тротоари, паркове, малки ресторанти);
- Занемгрявания в оформяне на публичното пространство – архитектурен безпорядък на Площада и неизползване на пространството на ул. Църковна за промяна на облика на селището;
- Остаряла водопреносна мрежа (азбест), временни проблеми с доставката на вода, проблеми с канализационната мрежа (неуплатеност и прекомерно просмукване на мрежата) и временно повишаване на замърсяването на въздуха (ниска емисия).

2. Класация за ефективността на инструментите ускоряващи развитието на Курорта

По време на работата над Плана е предприета идентификация на инструментите, които могат да имат влияние за ускоряването на развитието на Курорта с неговите основни функции (лечебно-възстановителна и туристическо-рекреационна), а при това забързване на процесите за развитие на града и изграждане на неговото конкурентно надмощие. Измежду достъпните инструменти спрямо класацията за ефективност трябва да споменем:

- 1) Изготвяне и приемане от местната власт на документи за планировка уреждащи функцията на територията на града заедно с посочване на възможните места за инвестиране и възлагане на предпочитаните функции;
- 2) Местни наредби уреждащи пространството и поведенията на гражданите и гостите;
- 3) Създаване на институционални основи за реализиране на големи инвестиционни проекти от обществени субекти в сътрудничество с обществени и частни субекти при изпълнение на общи проекти;
- 4) Публични инвестиции реализирани като основа за частни инвестиции;
- 5) Предлагање от местната власт на публично-правни проекти;

- 6) Инициране и съвместно организиране на обществени проекти от местната власт и извънправителствени организации на обществени проекти водещи до повишаване на осведомеността на жителите в областта на екологията, обществения ред, образованието, културните и артистични нужди, управление на свободното време;
- 7) Маркетингови кампании промотиращи марката „Мушина“ като здравно възстановителен курорт, място за здравословен живот, високо качество на работна среда и почивка с богато културно наследство и природа;
- 8) Развитие на информационните системи (бази данни достъпни в интернет, информационен пункт в Градския Съвет, редовни официални публикации засягащи работата и намеренията на местната власт) предоставящи широка основа за вземане на инвестиционни решения и решения за заселване и започване на работа в Мушина;
- 9) Организиране на големи, циклични събития свързани с курортната функция, а също така и културното наследство, природната и икономическата представляващи значителна идентификация на Мушина и съсредоточаващи поне за кратко време специално внимание към града – както на жителите, така и на външния свят; трябва да подчертаем, че аспекта на вътрешна промоция (отнасящ се към собствените жители) е еднакво важен както и външната промоция;
- 10) Образователните действия, в това число преди всичко подпомагане на процесите на основно обучение и оформяне на правилни основи у младите хора в рамките училищните задължения.

Характеристика на етапите на работа и изследователски техники използвани в отделните етапи на изграждане на стратегия.

Етап 1

Задачата на този етап беше организиране на работите над стратегията. С цел подкрепа на групата с експерти беше организиран Екип. Екипът има консултански функции по отношение на групата от експерти. Бяха приети общи предположения относно процеса на обществени консултации и разписание на работите над стратегията.

Етап 2

В създаването на визията за развитие на Криница-Здруй първостепенно значение има идеята на местната власт, подкрепено от очакванията на жителите. Като представителство на жителите е използван Екипа от съветници.

Визията Криница-Здруй (град и община) се отнася към идеята за това място след няколко години. На този етап е прието, че най-важно значение за проектиране на задачите ще има периода 2014-2020. Изборът на такъв часови диапазон е продиктуван главно от потенциалните средства на политиката за развитие. Те ще произлизат в голяма степен от бюджета на Европейския Съюз, който е определен точно за тези години.

С цел повишаване на яснотата на работите над диагнозата и часта за проектиране на задачите, групата от експерти предложи да се разделят общественно-икономическите проблеми на общината на три области:

- пространство,
- икономика,
- общество.

Етап 3

Методът на диагноза се позовава на модела за формулиране на стратегия. В диагностичната част бяха използвани следните изследователски техники:

- анализ на вторичните данни,
- анализ на документацията: вътрешна и външна,
- анализ на статистическите данни: Банка на Местните Данни, данни предоставени от Общината, диагностичен сондаж, извършен по време на обществените консултации и срещи с Екипа, интервю и панел на експертите.

Анализът на документацията беше основан на преглеждане на стратегическите планове на национално, областно, околийско и местно ниво. Необходимо е изготвената стратегия за развитие да се вписва в концепциите изразени в тези документи. Списъкът с литература съдържа изброяване на документите взети под внимание

Етап 4

Конкретните задачи предвидени за реализация в проекционната част ще бъдат резултат от:

- определенията на диагнозата, в това число резултатите от интервютата,
- мненията на жителите събрани по време на консултационите срещи.

Групата от експерти поставя силен натиск не само върху идентификацията на задачите, а и на тяхната ерархия. Това изглежда като необходима крачка при ограничените ресурси предназначени за развитие на града и общината.

Етап 5

Последният етап от работите обхваща приемане от местните власти на документа за стратегия изготвен от групата експерти.

4. ПУБЛИКАЦИИ

Съдържащите се в дисертацията резултати от изследвания и анализи автора е публикувал в 16 научни разработки с общ обем 98 издателски листа, в това число монографии с обем 57 издателски листа, раздели в монографиите 29 издателски листа и научни статии и материали от конференции 12 издателски листа.

5. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА – РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА РАЗДЕЛИ

Введение - методология исследования

Раздел 1.

Классификация и определение курорта в юридическом и организационном аспекте

1.1. Понятие и классификация курортов в Польше

1.2. Тренды курортного туризма в Европе и Польше

1.3. Территориальное самоуправление и развитие оздоровительного туризма

1.4. Понятие туристического продукта курортов и стратегическое планирование

1.5. Концепция формулировки стратегии развития гмины Гродзиско Дольне территория «Мальне» на базе курортного туристического продукта

1.6. Курортный туризм как детерминант регионального развития

1.7. Управление развитием региона под давлением туристической функции

1.8. Способы общественно-экономической активизации польских курортов

Раздел 2.

Управление ресурсами курортов. Экономические и организационные вопросы

2.1. Курорты в свете требований современного развития

2.2. Сбалансированный курортный туризм и польское курортное законодательство

2.3. Территориальное самоуправление и системное развитие курортного туризма

2.4. План территориального благоустройства как инструмент управления развитием гмины

2.5. Исследование обусловленности пространственного развития гмины

2.6. Планы территориального благоустройства гмин и расходы на планирование

2.7. Территории процесс планирования – приложения

Раздел 3.

Практические аспекты менеджмента и управления развитием курортного района [гмины] на примере Польши

3.1. Общественные услуги, оказываемые коммунальными курортными обществами коммерческого права и союзные процедуры проведения публичных торгов

3.2. Способ возложения обязательства по оказанию общественных услуг

3.3. Принципы финансовой прозрачности

3.4. Отдельные практические проблемы по взиманию оплаты за пребывание на курорте

3.5. Пребывание в курортных больницах и взимание курортного сбора

3.6. Курортная больница

3.7. Спорный подход к принципам начисления и взимания курортного сбора (местного)

3.8. Обязательство по взиманию курортного сбора при направлении от учреждения здравоохранения и в случае платного пребывания за полную стоимость

Раздел 4.

Возможность применения налоговых освобождений советами гмин

4.1. Методы стратегических целей в польских курортах

4.2. Сведение диапазона освобождения от местной платы только к кругу лиц, прибывших по направлению в больницу, на курорт, санаторий

4.3. Направления развития польских курортов: организационно-экономическое исследование

4.4. Определение ключевых проблем и вопросов, стоящих перед Курортом, в особенности тех, которые являются преградой для развития туризма и рекреации

[4.5. Стратегически важные документы, касающиеся общественно-экономического развития курортных районов](#)

[4.6. Оперативные документы на местном уровне: пример курортного района Крыница-Здруй и Мушина-Здруй](#)

[4.7. Стратегия развития гмины Крыница-Здруй: практические аспекты управления](#) *Error! Bookmark not defined.*

[4.8. Концепция создания стратегии по продвижению курорта на примере Крыницы-Здруй](#)

[4.9. Концепция маркетинговых коммуникаций](#)

Обобщение и изводи

6. СЪДЪРЖАНИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА НА ОТДЕЛНИТЕ РАЗДЕЛИ

Структурата на труда е подчинена на реализацията на заложените цели в труда. Трудът съдържа четири раздела и синтетичен завършек, обобщаващ резултатите от изследванията и посочващ конкретни препоръки с приложим характер.

Първа част на труда. [Класификация и определение курорта в юридическом и организационном аспекте](#)

Задачата на първият раздел е презентиране на правните и организационни аспекти на функциониране на здравно възстановителните курорти. Здравно възстановителните курорти присъстват във всички природни зони в Полша, най-много ги има в планините и морето. В прякото си обкръжение притежават терени с висока природна и географска стойност. Много от тях граничат с национални и природни паркове. Благодарение на местоположението си притежават, не само лечебна стойност, но и почивни и туристически блага. Статутът на здравно възстановителен курорт или площ под курортна охрана създава правно-организационни основи за провеждане на дадена територия на възстановително лечение, както и почивни и туристически дейности. Полските здравно възстановителни курорти развиват дейност на основание закона за здравно възстановителните курорти и за да получат такъв статут трябва да притежават:

- местен климат с лечебна стойност,
- уникални залежи на природни суровини,
- заведения за медицинска грижа предлагащи услуги в сферата на възстановителното лечение чрез високо квалифицирани медицински кадри,

- болници и санаториуми с пълно оборудване и висок стандарт,
- съоръжения предназначени за използване на курортните природни блага,
- изисквания определени в правилниците за опазване на околната среда,
- определена площ позволяваща на отделяне на зони за опазване на курорта,
- пълна техническа инфраструктура,
- транс-регионално значение.

Втора част на труда. Управление ресурсами курортов. Экономические и организационные вопросы

Вторият раздел има за цел да покаже както икономическите така и организационните въпроси засягащи управлението на курортните ресурси.

Полските здравно възстановителни курорти са често най-красивите природни географични региони. Тяхното разпределение на територията на нашата страна е доста неравномерно. Може да се забележи, че значително по-голяма част от здравно възстановителните курорти се намира в южната част на Полша. Това е свързано с присъствието на природни суровини, такива като: минерални води, лечебна кал, лечебни газове, които от гледна точка на геологичната структура превръщат тази част от страната в превилигирана. В исторически план, основната функция на здравно възстановителните курорти е било лечение базирано на природни суровини, чиито лечебни качества с времето е потвърдила науката, а сега потвърждава възстановителната медицина. В Полша възстановителното лечение се разбира като организирана дейност представляваща предлагане на услуги от сферата на здравеопазването, провеждана в курорта от заведения за възстановително лечение при използване на природните условия, такива като: природни свойства на лечебните суровини и лечебни свойства на климата и микроклимата – а също така съпътстващи физически процедури.

Цитираната дефиниция подчертава два главни признака на възстановителното лечение. Първо то се провежда в заведения за възстановително лечение, към които можем да зачислим: възстановителни болници, санаториуми, профилакториуми за деца, възстановителни поликлиники. Тези заведения трябва да се намират на територията на курорта. Второ използват свойствата на природните лечебни суровини, такива като: лечебни води (натриево-хлоридни, сулфидни и сероводородни, газирани, термални, радониеви), лечебен торф и лечебни газове (въглероден двуокис, сероводород, радон, кислород, озоново-кислородна смес). Важна роля във възстановителното лечение играят също така факторите на околната

среда, такива като: климат и микроклимат и природните условия, които спомагат за лечение на болни хора.

Трета част на труда. Практическите аспекти менаджмента и управлението на развитието на курортния район [гмина] на примера на Полша

Третият раздел разглежда избрани практически проблеми свързани с администрирането и управлението на развитието на възстановителните общини. Управлението е сложен и многоаспектен процес, който в организационните условия (най-вече при големите стопански субекти) е реализиран нееднократно от значителна група ръководители и мениджъри на различно равнище. Общата идея на управлението се свежда до правилното използване на компилация от притежавани суровини (човешки, материални, нематериални и др.) с цел постигане на необходимото ниво на печалба и реализиране на другите поставени цели. Трябва да се подчертае, че „формата“ на процеса на управление зависи в голяма степен от специфичните браншови условия за дейност на дадена организация.

Актуално много браншове, до този момент отъждествявани с бизнеса, също се комерсиализират. Неизбежно действащите в тях субекти залагат на различни маркетингови стратегии. Здравно възстановителната дейност е пример за бранш, който е преминал през такава метаморфоза. За нейната комерсиализация в голяма степен е допринесло паралелното комерсиално развитие на възстановителните услуги, лечебните, туристическите, SPA и т.н.. В традиционната възстановителна дейност голямо значение е имала също държавната здравна политика. Под влияние на нейните промени – и то по-скоро неизгодно – традиционните здравно възстановителни курорти е трябвало да търсят допълнителни източници на доходи. Стигнало се е до своеобразно премахване на разликите между традиционните здравно възстановителни курорти и частните субекти.

Четвърта част на труда. Възможност за приложение на данни за освободения данък на имотите с данни за гмините

В четвъртата глава е извършена идентификация на най-важните проблеми свързани с развитието на полските здравно възстановителни курорти. В курортите е възможно въвеждане на нови, все по-популярни течения в управлението и икономиката, а особено новата институционална икономика и маркетинг на релациите. Особено значение придобива явлението така наречено съвместно създаване на стойности. Значението на тази концепция в изследванията на

туристическия пазар може да произлиза между другото от голямото емоционално ангажиране на туриста, както в процеса на избор, така и в консумирането на туристическия продукт, което от своя страна влияе на неговата по-голяма готовност да участва в процеса на съвместно създаване на стойности. На пазара на възстановителен туризъм можем да наблюдаваме растящо участие на комерсиалните пациенти. Вместо използването на статичните процедури предложени от НЗОК или други институции финансиращи лечение, те решават самостоятелно да заплащат престоя си в здравно възстановителния курорт, печелейки по този начин не само възможност за избор на място и срок, но и имат по-голямо влияние на вида на използвани лечебни процедури. В още по-голяма степен това засяга туристите, които посещават полските здравно възстановителни курорти с други цели освен лечение.

Заключението е обобщение на разсъжденията от предходните раздели, в рамките на което са посочени стратегическите цели и посоки на развитие на полските здравно възстановителни курорти и са формулирани приложими изводи.

7. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА И СПЕЦИАЛНОСТТА

В труда авторът е използвал резултати от свои изследвания, намиращи се в следните разработки:

1. Чиенковски М., Воловиец Т.: Избрани практически проблеми на данъчното облагане на недвижимото имущество в Полша. Варшавски Колеж Мария Склодовска-Кюри, Варшава 2015.
2. Чиенковски М., Воловиец Т.: Здравно възстановителната такса в системата на публични такси в Полша. Варшавски Колеж Мария Склодовска-Кюри, Варшава 2015.
3. Воловиец Т., Чиенковски М., Решко Д.: Облагане с данък сгради на депата за комунални отпадъци и вътрешни пътища. „Бюлетин на Сдружението на Здравно Възстановителните Общини в РП”. № 1/2015.
4. Воловиец Т., Чиенковски М.: Данък общ доход, равенство и праведливост на облагането. „Научни статии на Варшавския Колеж Мария Склодовска-Кюри” №3 /2015.
5. Воловиец Т., Чиенковски М.: Видове данък общ доход и неговата еволюция в данъчните системи. „Научни статии на Варшавския Колеж Мария Склодовска-Кюри” №2 /2015.

6. Воловиец Т., Чиенковски М.: Income taxation, fiscal policy and economic growth (selected theoretical and practice problems). "VEDECKÝ OBZOR - SCIENTIFIC HORIZON" №1/2015.
7. Воловиец Т., Недялкова А., Чиенковски М.: Assumptions of tax systems in the European Union countries. "Globalization, the State and the Individual". №4/2014.
8. Чиенковски М., Воловиец Т.: Градската и курортната такса като публични такси събирани в туристическите и здравно възстановителни селища. „Научни статии на Варшавския Колеж Мария Склодовска-Кюри” №3 (45)/2014. ISSN 189-2500. стр. 229-249.
9. Чиенковски М., Воловиец Т.: Market reactions of entities to income tax and managerial decision. "Научни статии на Варшавския Колеж Мария Склодовска-Кюри" №4 (46)/2014.
10. Чиенковски М., Воловиец Т.: Избрани практически проблеми от функционирането на курортната и градска такса. „Бюлетин на Сдружението на Здравно Възстановителните Общини в РП”. №2/2014.
11. Воловиец Т., Решко Д., Чиенковски М.: Правила на задлъжняване на единици на местното самоуправление в съответствие с разпоредбите на Закона за публичните финанси и начини за рекапитализиране на общински фирми. „Бюлетин на Сдружението на Здравно Възстановителните Общини в РП”. №4/2014.
12. Воловиец Т., Чиенковски М.: Допустимост на възлагане на общински търговски дружества на задачи за поддържане на чистота и реда в общината. „Бюлетин на Сдружението на Здравно Възстановителните Общини в РП”. №4/2014.
13. Чиенковски М., Воловиец Т., Собонь Я.: Облекчения и освобождаване от местни данъци и такси при реализиране на нефискалните функции на данъчното облагане. „Научни статии, Висше Училище АЛМАМЕР” №3(72) 2014.
14. Воловиец Т., Чиенковски М.: The main problems and limitations of harmonization process of personal income taxation. "Globalization, the State and the Individual". № 1/2014.
15. Воловиец Т., Чиенковски М.: Taxation and theories of equity. "Академічний огляд" ("Academic Review"). № 2 (41) 2014.

16. Воловиец Т., Чиенковски М.: Personal income taxation as a very complex phenomenon: ways of reforming and a challenges for a future. Globalization, the State and the Individual”. №3/2014.

д-р Мирослав Чиенковски